

ÖLTÖZET

A székely öltözet anyagát és előállítási módját tekintve általában megegyezik a többi magyarlakta és a környező román vidékek öltözetével. Alapanyaga a természeti környezet nyújtotta bőr, gyapjú és kender, melyhez a múlt század második felétől kezdve a gyapot is társul. Ezeknek az anyagoknak a helyét a kapitalista termelés fokozódása óta a gyárilag előállított vékonyabb anyagok (szövet, karton, selyem) foglalták el.

A hagyományos módon készülő, egyszerű szabású, főleg alsóruhafélék szabása és varrása nem kívánt külön mestert: a ruhakészítés a múlt században még nem önálló ipar, bár egyesek, akik a szabásban és varrásban gyakorlottabbak voltak, a ruhafélék, különösen a felsőruhadarabok készítését mesterségszerűen űzték. A század elejétől a varrógép megjelenése és a rendszeres városba járás következtében a népi öltözet ruhadarabjai megsokszorozódnak, és előállításukban mind nagyobb szerep jut a falusi kismestereknek, akik nemcsak mint előállítók, hanem az ízlés és a divat formálóiként is jelentős tényezői a népi öltözet alakulásának. A helybeli románság öltözetének ruhadarabjait — kivéve a bőrből készületeket — a gyári termékek nagyobb arányú feltűnéséig csaknem kizárólag házilag állították elő.

A nyersanyag azonossága ellenére is, a székely öltözet a szomszédos vidékek lakóinak öltözetétől egyes ruhadarabjainak formájában, színösszetételében különbözik. A különbség a székelység gazdasági, társadalmi és földrajzi helyzetéből magyarázható. Ezeknek a tényezőknek a hatása folytán a székelységen belül is az öltözet terén bizonyos tagolódást állapíthatunk meg.

A székely férfi öltözetének mostani alakulására és a környező területek magyar lakosságának öltözetétől való elkülönítésére kétségtelenül döntő hatással volt a Mária Terézia által felállított határőrségi szervezet. A határőrség felállítására vonatkozó rendelkezések a korábbi, ezredenként különböző öltözet megtartása mellett hangsúlyozzák, hogy az „egyenruha a népies öltözethez minél inkább alkalmazkodjék és minél olcsóbb legyen, vagyis tartsák meg a viselni szokott fehér *harisnyát* (ti. nadrágot), a *zekét* (rövid posztókabátot), a *fehér mellényt* (seu leibli), a csákót; a zeke szegélye határozott színű legyen“ (Szádeczky Lajos, *A székely határőrség szervezése 1762–64-ben*. Bp., 1908, 117–119.). Sőt egyik rendelkezés egyenesen kimondja, hogy „ruhájuk ... egyenruhává alakíttassék át“ (Szádeczky, *i. m.* 122.). Ennek a népiből formált katonai öltözetnek képét nyújtja az utolsó félévszázadban viselt, klasszikusnak mondható székely öltözet.¹

A férfiöltözet darabjai: korábban nyakatlan (gallértalan), kézelőtlen, most galléros, kézelős vászoning, végig szűk, többnyire fehér gyapjú-

posztó nadrág (*harisnya*), csizma vagy fűzős bakancs; nyáron ujjatlan, szűk, szöttes zsinóros vagy díszítetlen mellény (*lájbi*), szűk, szürke vagy fekete kabát (*kurti, ujjas, ujjas lájbi*), amelynek nyakán vidékenként különböző színű posztójelzés van, ugyanilyen jelzés oldalt a nadrágon és azonos színű vitézkötés a nadrág elején. Ujjatlan bőrmellény (*lájbi* vagy *derekbunda*). Télen hosszú, barna vagy fekete háziszöttes kabát (*zeke, szokmány, cedele, bámbán*) vagy hosszú bőrbunda; kemény, széles karmájú posztókalap.

A nők öltözetének múltbeli alakulására már kevesebb bizonyítékkal rendelkezünk. Bizonyos támpontot a XVIII. századi női öltözet jellegéről Apor Péter *Metamorphosisa* nyújt. Apor szerint „mind szabad, lófő, darabont, jobbágy embereknek feleségek, leányok, télben zekében, nyárban egy abroszt vagy kendőt kerítvén nyakok körül, úgy mentenek az templomban; gyolcs rokolyának, selyem pántlikának híre sem volt köztünk; most az asszony, leány, az kiknek férjek vagy atyjok házában nincsen egy falat kenyerek, mégis czifra az mente, gyolcs az rokolya, drága az párta, az asszonyoknak aranyos szélyű gyenge patyolat.“ (Apor Péter, *Metamorphosis Transsylvaniae*. Magyar Történelmi Emlékek, Pest, 1863, XI, 345.)

Apor tehát szemtanúja a népi öltözetben végbemenő változásnak, mely magyarázatát a székelység fokozatosan átalakuló társadalmi életében leli. A XVII. és XVIII. század fordulóján a katonáskodó székelység asszonyai fokozatosan elhagyják népi jellegű öltözetüket, s ezt a nemesipolgári öltözettel cserélik föl, leegyszerűsítve a háziipari előállítás fokára.

A székely nő öltözete a férfiéhoz hasonlóan egyszerű: fodros gallérú és kézelőjű rövid, fehér vászoning; kék, vörös, barna, fekete színű változatosan kevert szöttes, korábban gyapjú-, majd gyapotszoknya (*rokolya*), előtte más színű gyapjú -, később gyapotköténnyel, a lábon puha szárú csizma vagy félcipő. Nyáron az ingen háziszöttes, színes bársonnyal szeggett, zsinórozással vagy gyöngyözéssel díszített szűk mellény (*lájbi*). Télen e helyett ujjatlan rövid bundamellény, vagy a férfiéhoz hasonló szokmány vagy kurti, vastag barna vagy szürke háziszöttes posztóból. A fejükön főkötő (*csepesz*) és kendő.

A határőrségi szervezet azonban nemcsak kifelé különítette el öltözetében a székelységet — különösen a férfiakat — a szomszédos vidékek magyarságától, hanem a székelységeen belül is tartósította és hangsúlyozta a társadalmi megoszlást. Az öltözetben is kifejezésre jutó katonai és társadalmi elkülönülésre hívja fel a figyelmet a múlt század harmincas éveiben G. Daniel Scheint a Székelyföldről szóló igen alapos és részletes német nyelvű leírásában (*Das Land und Volk der Szeckler in Siebenbürgen, in physischer, politischer, statistischer und geschichtlicher Hinsicht*. Erster und zweiter Theil: Die Landes- und Volkskunde. Nebst einer Karte des Szecklerlandes. Pesth 1833). Megfigyelései nemcsak azért értékesek, mert hasznos adatokat szolgáltatnak a székelység történeti-néprajzi ismeretéhez, hanem azért is, mert a korabeli székely öltözet egyik legrészletesebb leírását tartalmazzák.²

A most alkalmazott színes posztószegés az ujjason és zsinórozás a nadrágon a múlt században az ezredi és társadalmi hovatartozás kifejezője volt: „... a felső köntös egyik a másikkal hasonlólag készítették és annak ujjára és gallérára való kicsiny hajtékja a regementtől rendelő színű legyen“ — írja elő a székely határőrség első rendtartása 1764-ből (Szádeczky, *i.m.* 597.). Zsinóros, elől vitézkötéses nadrágban csak katonáskodó székely járhatott (MN. I₁, 415.). Ezt egészítette ki a kordován- vagy borjúbőr csizma és az oldalt fűződő lábbeli, a *cepők* is a katonáskodóknál, míg a szegényebbek inkább bocskorban jártak, bár őket is a határőri szolgálatban a cepők hordására kötelezték.³

A nők öltözetében is nyomát találjuk a társadalmi tagozottságnak: Háromszéken és Csíkban a katona-leányok *viganót* (lékrifélét) hordtak. A felsőruha-darabok közül a szegényebbek a házi posztózekét⁴, a tehetősebbek a „pederjes“ (fodros, ráncos) köpenyt és a medveprémes „burkony“-bundát viselték (Kubinyi Ferenc—Vahot Imre, *Magyar- és Erdélyország képekben*. Pest, 1854, IV, 101—102.).

A társadalmi tagozódás kifejezésének az öltözetben beszédes bizonyítéka Kézdivásárhely polgárságának az a kérése, mellyel a határőrséget szervező bizottsághoz fordult 1764-ben, és azt kérte, hogy „ruházatuk a kiváltságos nemesekéhez hasonlóan különböző színű és minőségű lehessen, mert mostanig posztóruhát, csizmát, nem különben bocskort és kurtamentét, közönségesen zekét viseltek“ (Szádeczky, *i.m.* 770.).

Az 1848-as polgári demokratikus forradalom megszüntette azokat a rendi korlátozásokat, amelyek — mint láttuk — eddig az öltözet alakulására kihatottak. A különbségek azonban nem tűntek el máról holnapra, minthogy az átmenet az egyik termelőmódból a másikba is fokozatosan történt. A közvélemény a hagyományt tartó falvakban még hosszú időn át ragaszkodott a valamikori rendi elkülönülést kifejező öltözködési módokhoz.⁵

A gazdasági tényezők szabadabb érvényesülése a kapitalizmus térhódítása során döntő hatással volt a székely öltözet alakulására is.⁶ Az öltözetdarabok megsokszorozódása és elvárosiasodása a századforduló táján a rendi különbségek elmosódását idézte elő. Ez az átalakulás a székelység nyugati és déli részein gyorsabb volt, mint a középső és keleti részekén: leghamarabb átalakult a belső emigrációra, vagyis falun kívüli munkakeresésre kényszerülő Aranyosszék és az ipari központok közelében gyorsan és korán polgárosodó Háromszék. Zártabb és elszigeteltebb fekvésénél fogva később és lassabban történt az átalakulás az udvarhelyszéki, marosszéki és a csiki székelység körében, így különösen a peremfekvésű Kászonszéken.

Ezek szerint teljesen egységes székely öltözetről nem lehet szó. A természeti környezet, a gazdasági állapot és az ettől függő társadalmi helyzet szerint a ruházatkodásban is egymástól többé-kevésbé elkülönülő csoportok alakultak, nemcsak az egész székelységet, hanem egyazon községet illetően is. A terület földrajzi fekvése szintén befolyásolta a szé-

kely öltözet alakulását: a magas fekvésű, hűvös éghajlatú Székelyföld magyarsága öltözetében alkalmazkodott az éghajlati viszonyokhoz, és általában bőrből, posztó anyagból készítette felsőruházatát. A gyapjúból szőtt ruhadarabok vastagsága és mérete az egyes székely vidékek éghajlati viszonyai szerint is változott.

A hagyományosabb, az ősből öltözet egyes elzártabb, a forgalom által kevésbé érintett község-csoportoknál és az egyes községek anyagilag tehetősebb lakosai körében maradt meg. A szegényebbje ugyanis a kevesebb meglévő gyorsabban használta fel, és a századvég évtizedeiben városba járásra kényszerülve, újabb, városi jellegű ruhadarabokkal cserélte föl.

*

A kászoni székelység annak ellenére, hogy területe viszonylagos terméketlenségének és egyik fő foglalkozásának, a fakitermelésnek fokozatos megszűnése következtében a XX. század első negyedében nagymértékben városba járásra kényszerült, öltözetében is, akárcsak anyagi létének egyéb területén, a környező székelységnél jobban megőrizte a hagyományos formát. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy a városba járás a kászoni székelységnek csak kereseti forrás volt, s nem tekintette ezt végleges életformának. A városból élt, de nem lett városi, mert a városba járók nagy többsége nem szakadt ki végérvényesen a falu világából. Ezt a társadalmi zártságot még fokozta Kászton zárt földrajzi fekvése és peremvidék volta. Természetes, hogy a városon való huzamosabb tartózkodás, a városi polgárság életformája és öltözete nem maradt nyomtalan a városba járók és környezetük életformájában és öltözetében. Egy-egy új ruhadarab lassan meghonosodott, beilleszkedett a helyi öltözet hagyományos formakincsébe.

A hagyományos öltözetnek anyagában és ezzel együtt formájában új ruhadarabokkal való fölcserélése Kásztonban is a kapitalista nagyüzemi termelés kibontakozásának idejére, a századforduló körüli évtizedekre esik. Ekkor ugyanis a gyári termékek tömeges megjelenése a háziipar termelését háttérbe szorítja, és itt is, mint másutt általában, új, városi ruhadarabok tűnnek fel, mint például a blúzfélék, a városi egészségcípő stb. Ezzel megindul az öltözet gyors átalakulása és egységes jellegének megomlása.

Az újítás itt is általában a fiatal városba járó dolgozók körében jelenik meg, egyelőre csak a hétköznapi öltözetben. A hagyományos öltözet ilyen módon fokozatosan ünnepi viseletté válik, s csak az idősök hordták tovább hétköznap is. Egy régi ruhadarabról az újra való átmenet fokozatosan történik. Az új ruhadarab az anyag nyújtotta lehetőségeken belül még egy darabig őrzi előzőjének szabását, mint például a bundáról a posztólájbira, vagy a kurtiról a lékrire való áttérés esetében is.

A kászoni Öltözet a hagyományos székely öltözet megőrzése és sajátos továbbfejlesztése tekintetében általában, az udvarhelyszéki és csíkszéki székelység öltözetével áll egy szinten. Minthogy azonban a nők öltöze-

tében egyes hagyományos ruhadarabokat (pl. a főkötőt, a hosszú szoknyát stb.) már csak itt találjuk meg, azoknál archaikusabbnak tekinthető. Ebből a szempontból a kászoni községeken belül is bizonyos különbség állapítható meg. Ezek közül egyfelől Nagykászon (Impér, Feltíz, Altíz), másfelől Jakabfalva és Újfalva öltözködése különül el. E két utóbbi ugyanis, földjének viszonylagos terméketlensége és csekély kiterjedésű határa miatt, már korábban és nagyobb mértékben volt városba járásra utalva. Ez a körülmény a két falu lakosságának erőteljesebb ütemű és a nagykászoni községekhez viszonyítva gyorsabb polgáriasodását vonta maga után; öltözetében is korábban és nagyobb számban jelennek meg városi ruhadarabok (pl. a csepesz helyett a kendő viselete, a harisnya helyett a városi nadrág, az ujjasok helyett a szövetkabátok, a rokolya helyett a szűk szoknya, az ing helyett a blúz, az egészruha stb.) és honosodik meg a városi divat: a rövid szoknya, a bodorított haj stb. Ezekben a falvakban a hagyományos öltözetet már csak nagy ünnepekkor, ünnepi viseletként hordják.

Kászon lakosságának egyötöde román; Impér egyik tízesében, Dobolyban, mintegy harminc család él. A kászoni románok a XIX. század második feléig megőrizték sajátos öltözetüket: a férfiak a kieresztett, szabadon viselt, széles bőrvvel leszorított hosszú inget, a bő posztónadrágot, a bő bundát és posztókabátot, a bocskort; a nők az ingaljas hímes inget, a háziszöttes lepszoknyát, a férfiakéhoz hasonló bőr és posztó felsőruha-darabokat, a bocskort és a csizmát. A kászoni románok körében az öltözetben beálló átalakulási folyamat a XIX. század második felében következett be, és az első világháborúig tartott. Az öltözetben meginduló átalakulási folyamat a fiatal nők és legények ruházatát érintette, és az lett az eredménye, hogy az első világháborúig az egész román női és férfiöltözet — néhány sajátos, hagyományos vonás megőrzésén kívül, mint pl. a férfínadrágon a zsinórozás elhagyása, a kendőviselet — teljesen megváltozott. A hagyományos férfiöltözet átalakulását politikai tényezők is meggyorsították. Az első világháború körüli időkben a katonai szolgálatra bevonuló román férfiaktól a katonai sorozó bizottságok megkövetelték a hosszú körhaj levágását, a kieresztett ing betűrését a nadrágba. Ez utóbbinak például az lett a következménye, hogy a „hasított“ harisnyát a zsebes harisnyával cserélték föl, mert a hasított harisnya szabása a kieresztett ing viseletéhez igazodott. A zsebes harisnya pedig fölöslegessé tette a széles derékszíj viseletét (l. Nagy Jenő, *Adatok a székely posztóharisnya fejlődéstörténetéhez*. Kelemen-émlékkönyv, Kolozsvár, 1957, 479—85.). Az öltözet átalakulásának egyik módja tehát gyors, átmenet nélküli változás volt, mert az egyes ruhadarabok megváltozása maga után vonta az egész felső öltözet átalakulását. A másik módja pedig az volt, amikor a változás fokozatosan ment végbe, legtöbbször egy ruhadarabon belül, mint például a dobolyi férfing esetében, amelynél egy ideig a régi szabás még megmaradt, de hozzá új, a megváltozott formához jobban idomuló elemek (gallér, elő) társultak.

Az átalakulást előmozdító tényezők között kell megemlítenünk az öltözet előállításában történt változást is. Míg ugyanis a hagyományos öltözetdarabokat általában a parasztasszonyok készítették, a gyári anyagok megjelenésével ezek előállítása jobbra a kismesterek kezébe ment át, akik — bár tekintetbe vették rendelők sajátos kívánságait — szabásban a hagyományos formákhoz igazodtak, s ezzel hozzájárultak az öltözetbeli különbségek kiegyenlítéséhez.

A hagyományos román öltözetnek egyik-másik darabját az első világháború után már csak az öregek öltözetében találjuk meg. Így a hímzett női ingét és a hasított férfinadrágot. De ugyancsak a románság őrzött meg néhány olyan régi ruhadarabot, mely valamikor általános volt, például a férfi posztólájbít, a női kurtit és a bundaféléket.

Az öltözetben érvényesülő kölcsönhatásnak a magyarság öltözetében is nyomát találjuk: a román pásztorok csuklyája, a *gluga* vagy *bács-csuklya* valószínűleg a helybeli románság közvetítésével került a kászoni székelység mindennapi öltözetébe.

A női és férfiöltözetet anyaga szerint vékonyabb alsó és vastagabb felső ruhadarabok alkotják. Az alsó ruhadarabok anyaga különböző minőségű háziszöttes vagy gyári vászon, a felső ruhadaraboké gyapjas vagy csupasz bőr, háziszöttes és gyári posztó.

A ruhadarabok a múlt század végéig általában a háziipar termékei, vagyis mindegyik család maga készítette el öltözetét. Néhány ruhadarab előállítása azonban már eddig az időpontig is külön mestert igényelt, aki mesterségét csak időszakosan űzte a mezőgazdasági munkák mellett. Külön mester készítette a bundaféléket, a posztó felsőruhát, a főkötőt és a lábbelik közül a csizmát. Ilyen parasztember csaknem mindig egyik faluban élt, Kászonban mintegy tizenöt ilyen kismesterről tudunk. Ezek a mesterek a mesterséget családi hagyományként folytatták, vagy gazdasági helyzetükből kifolyólag foglalkoztak a mezőgazdasági termelés mellett háziiparral is. A varrógép megjelenésével a parasztmesterek mellett feltűnnek a kézművesek, akik csaknem kizárólag az egyes öltözetdarabok előállításával foglalkoznak, mint szűcsök, szabók, csizmadiák és varróasszonyok. E kézművesek legtöbbje vagy iparosként került városról falura, vagy kereset céljából városra ment, itt kitanulta a mesterséget, és ezt falujában tovább folytatta. A kászoni kézművesek tehát általában a szegénység köréből kerültek ki, mert nincstelenségük, vagy pedig nehéz munkára való testi alkalmatlanságuk kényszerítette őket ipari termelésre. Minthogy földje legtöbbjüknek nincs, munkájuk díjazása általában természetben (liszt, tojás, szalonna, zsír stb.) vagy pénzben, vagy mindkettőben történik. Kizárólag kézművességből élő iparos a vizsgált időszakban Kászonban három volt: egy csizmadia és két varróasszony.

Az öltözetet tárgyaló fejezet anyagát két alfejezetben — női és férfiöltözet — mutatjuk be. Az öltözetet történeti fejlődésében, korosztályok és alkalmak szerinti megoszlásában és osztályjellegében, valamint az öltözetben érvényesülő kölcsönhatás szempontjából vizsgáljuk.⁷

NŐI ÖLTÖZET

Ebben a fejezetben a női öltözetet a hajviselet és fejrevaló, az alsó- és felsőruha és a lábbeli sorrendjében mutatjuk be.

A női öltözetre általában jellemző a korcsoportok és alkalmak szerinti tagolódás. Az utolsó fél évszázad óta végbement alakulásában nagy szerepet játszott a gyári textilanyagoknak a gyors térhódítása, valamint a varróasszonyoknak a megjelenése falun. Ezáltal nemcsak az egyes öltözetdarabok anyaga és szerkezete alakult át, hanem több régi, hagyományos öltözetdarab szorult ki teljesen, vagy csak az idősek öltözetében maradt fenn.

Hajviselet és fejrevaló. A nők hajviselete korosztályonként és fejlődésében is átalakult. A határvonalat a régi és az új között a városba járás megkezdésétől, vagyis a múlt század végétől húzhatjuk meg. Ettől kezdve honosodnak meg a fiatalság körében különböző városi formák, anélkül azonban, hogy a régi hajviseletet teljesen elhagyták volna. Rövidre vágott haj csak elvétve látható. A haj felcsavarása és fodorítása az utolsó évtizedekben terjedt el.

Korcsoportok szerint a leányok és az asszonyok hajviselete válik el élesen egymástól: a leányok hosszú hajukat leeresztve, vagy újabban korszorúba csavarva, az asszonyok *kontyba* tekerve hordják.

A leányok hajviseletében életkor szerint további tagolódás állapítható meg: a négy-öt éves kisleányoknak a haját a múlt században kettéválasztották, és a haj peremén kétoldalt *kotásdiba* fonták (1. kép). A moldovai csángó kisleányok ma is így viselik hajukat. A városi divat hatására a kisleányok haját az első világháborútól kezdve vágni kezdték, *körhaját* csináltak, s csak a fejtetőn hagytak meg egy kis fonatot.

1. Kisleány „kotásdi“-ba font haja

2. Három ágba font haj

3. Négy ágba font haj

A nagyobb leányok (6—12 évesek) hajviselésében falként és vidékenként csak a rövid hajszálak elrendezésében találunk különbséget. A rövid hajszálakat a múlt században általában kétoldalt *felserítették* (betűrték), újabban egy vagy két fonatba fonják a fül mögött. A hosszú hajat általában két *ágba* fonják. A hajfonatok száma szerint a leánykák hajviselésének *kétág* (csak két hosszú hajfonat), *háromág* (egy rövid és két hosszú hajfonat) és *négyág* (két rövid és két hosszú hajfonat) a neve (2., 3. kép). Ezek közül a háromág divata terjedt el legkésőbb, melylyel már a nagyleányok hajviselését is utánozzák, mert a rövid fonat helyett betűrést, *buklit* alkalmaznak. A hosszú hajfonatot általában felkötve, ünnepnap leeresztve viselik. Minden esetben a fonatok végébe valamilyen kötőt fonnak, ünnepnap pedig piros vagy fehér selyemszalagból *máslit* kötnek.

A nagyleányok (16—18 évesek) hajviselésének két fejlődési szakaszát különböztetjük meg: a századfordulóig a hajukat simára fésülték, és egy vagy két ágba fonták. Kászonban, különösen a románság körében és Udvarhelyszék egyes községeiben ünnepnap most is így járnak. Egyéb székely vidékeken a századfordulótól, Kászonban az utolsó évtizedekben terjedt el a hajnak két fonatba fonása és *koszorúba* csavarása. Ehhez újabban vasárnaponként a haj elejét bodorítják, vízzel és sütővassal hullámot formálnak (35. kép). Másutt általános, Kászonban főleg Újfalva és Jakabfalva leányai körében terjedt el. A két ágba font haj koszorúba csavarása és a haj fodorítása a városi hajviselés hatására jött divatba, de elterjedéséhez hozzájárult célszerűbb és kevésbé költséges volta is. Míg ugyanis a leeresztett hajhoz egy vagy két piros, fehér, rózsaszín, halványkék, sokszor 1—1,5 m hosszú selyemszalagot fonnak be, a koszorúba csavart hajat csak szalag nélkül viselik (36. kép).

Az asszonyok a hajukat a lakodalmi felkontyolástól kezdve felcsavarva hordják. A felcsavart hajnak legrégebbi formája az egy hajfonatból csavart *konty*, melyet a századfordulótól kezdve két fonatból formálnak. Felerősítéséhez eleinte egyszerű lapos *kontyfát* vagy *kontyvasat* használtak. A kontyfát a völegény sokszor díszesen kifaragta. A főkötviselet eltűnésével a konty helyét a koszorúba csavart haj foglalta el az asszonyok körében is. Kászonban még ma is a főkötvőhöz kontyba csavart hajat viselnek (37. kép). A konty tehát fokozatosan ünnepi hajviselétté vált. Hétköznap itt is a koszorúba kötött haj szokásos. Akinek kevés a haja, nem fonja be, hanem csak összecsavarja, és *hajtűvel* vagy *fafésűvel* vagy szaru *kontyfésűvel tűzi kontyba*. A kibontott, leeresztett vagy kontyba tűzött haj egyébként alkalmi hajviselés volt (1. ott).

Az asszonyok körében a konttyal együtt járt a főkötvő, a *csepesz* viselete. A múlt században ez volt a nő egyetlen fejrevalója. A csepeszt a völegény csináltatta, és a fiatalasszony a felkontyolás után vette föl először. Ettől kezdve azután állandó munka- és ünnepnapj fejrevaló viselete volt. A főkötvő ma már ünnepi fejrevaló, s mint ilyen, Kászonban még elég általánosnak mondható, másutt helyette a múlt század végén városi hatásra elterjedt *fejkendőt* kezdték hordani.

A csepesz két-három rend ráncolt fekete csipkéből, selyem konty-részből álló, gyöngyökkel és szalagokkal díszített főkötő. Formájában, díszítésében vidékenként különbözött. A kászoniakét kismester készítette (38. kép), míg a háromszékiek boltban és városban, vásárokon árusított főkötőkben jártak. Az első világháborúig általában csak egy rend tenyéryni széles gyapjúcsipkéből készült, azután két rendből, majd az utolsó években a tehetősebbek három rend csipkével csináltatták, és pálcika alakú gyönggyel: *lajtorjás széldísszel* meg *gyöngyös sinyórral*, azaz gyönggyel kivarrt selyemszalaggal díszítették (39., 40. kép). Hétköznapi formája díszítés nélküli volt. Az oldalához varrt széles fekete selyemszalaggal az áll alatt kötötték meg.

A fejrevaló viseletet a századforduló táján megjelent kendőviselet váltotta meg, annyira, hogy Kászón kivételével, a székelység körében a főkötő divatja fokozatosan megszűnt és helyét a kendő foglalta el. Kászónban a főkötőt ma általában kendővel együtt viselik. A fiatalabbak fehér, az idősebbek kávébarna vagy fekete gyapjú vagy selyem gyári kendőt kötnek a csepeszre. A kászoniakat arról lehet megismerni, hogy kendőiket a főkötőn jó előre kötik, úgyhogy a kendő a főkötőt egészen betakarja (41. kép). A csikiak, minthogy náluk a csipke sokkal szélesebb volt a csepeszen, a kendőt csak a kontyrészre kötötték. A kendő megjelenésével a főkötő külön felerősítése fölöslegessé vált, a szalagot ezentúl kötetlenül hagyták, s középen ketté sem vágták (42. kép). Kászónban a régiek megújításával ma is készítenek csepeszt.

A kendő a múlt század vége felé terjedt el a kászoni nők fejrevaló viseletében. A menyasszony a vőlegénytől kapta a *mátkakendőt*, melyet csak addig viselt a lakodalomban, amíg a „második asztalnál bemutatták“, vagyis felkontyolása utánig. Ezután már a kendő helyett főkötőt tett a fejére, és erre kötötte rá a mátkakendőt. A mátkakendő fehér, barna vagy citromsárga földű szegfűmintás selymekendő volt. Ezt asszonykorában csak nagy ünnepek délelőttjén kötötte fel. A munkanapi kendők gyapjúból, delhiből, kartonból készültek. 1920—30 között a fehér és drapp földű kockás mintás gyapjúkendők, majd 1940-től a gyári termelés pangása miatt a háziszöttek *levélkés* mintájú *szöszkendők* terjedtek el (43. kép).

A kendőviselet alkalmak szerint is különbözött: vasárnap délelőttre mindig a finomabb selymekendő járta, délutánra pedig az egyszerűbb karton. Ezt a cserét részben a kendő kíméléseért is tették, részben pedig azért is, mert a fiatalasszony szívesen mutogatta kendőit, melyekből általában 10—12 darabot vitt magával házasságába. Az első világháborúig az átlósan kettőbe hajtott fejkendőt az áll alatt egy bogra kötve viselték (44. kép). Így most csak ünnepnap kötik. Hétköznapi, ha hordták, hátul kötötték meg. A kendő színe egyben életkorjelző is volt: a fiatalok világos (drapp, fehér), az idősek sötét (barna, fekete) földű kendőket hordtak. Kendőt a lányok csak nagy hidegben kötnek, különben hajdonfőtt járnak. Újfaluban az utolsó tíz évben a bodorított hajhoz kendőt kötnek. Ez azonban csak a fej tetejét fedi be.

A fej és a nyak ékesítésére különféle díszeket alkalmaztak. Ilyen volt a nyakban hordott *gyöngy*, amelyet a korcos inghez és a nagykendőhöz viseltek. A leányok 1—2 rend fűvott, nagyszemű piros gyöngyöt kötöttek a nyakukba. A gyöngy viselete 1940-ig divatozott, azóta inkább ezüst nyakláncot hordanak. A nyakon viselt díszek közé sorolhatjuk a keskeny fekete *bársony szalagot* és a *nyakravaló virágoskendőt*. A bársony szalagot a kivágott nyakú lékrihez vették fel a világháború előtti években. Virágoskendőket az udvarhelyszéki és a csíkszéki székelység viselt a múlt század második felében.

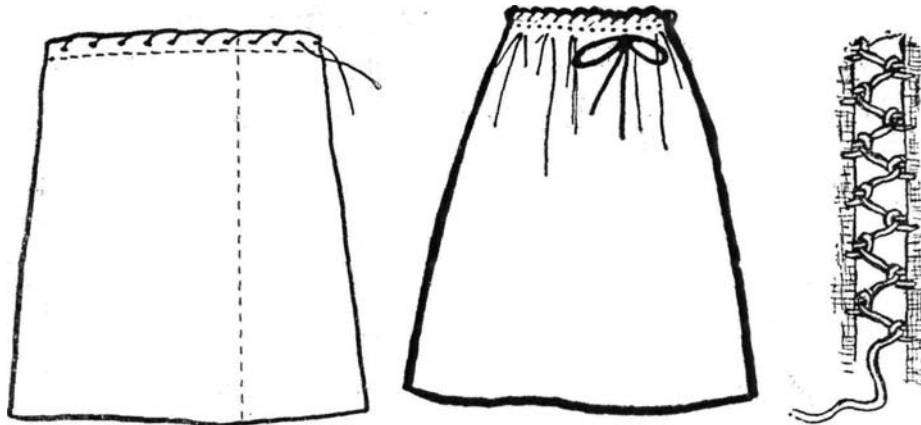
A csepesz szalagját, a lájbi és a blúz elejét vásári virágmintás fém brosstüvel ékesítették.

A l s ó r u h a

Az alsóruhát a felső- és az alsót testen viselt ruhadarabok: *ing* (felső- és alsóing), *pendely*, *alsószoknya* és *bugyigó* alkotják. Anyaguk viselési alkalom szerint változott: a hétköznapi *vegyített*, az ünnepnap *házi gyolcs vászonból* készült. Általában házilag készültek, csak a századfordulótól varrták varróasszonyok.

Az ingnek történeti fejlődésében két fajtáját különböztetjük meg: a múlt században viselt és az utolsó évtizedekben felújított felsőinget meg a századforduló óta elterjedt alsó ruhadarabot, az alsóinget. A felsőing általunk megismert legrégebbi formája a *korcos* vagy *tászlis ing*, amelynek gallérját és ujjvégét korbba húzott kötővel ráncolták. A múlt században még nyakhasíték nélkül készült, s csak a 80-as évektől kezdve vágta rá hasítékot, és gombbal gombolták össze. Rövid, deréknál alig valamivel hosszabb ing volt. Bevarrott, vagyis az elő- és hátrészéhez hozzávarrott és hónaljbetoldással, *pálhával* bővített hosszú és rövid ujjal varrták. Az ujjat rávarrás előtt a vállon apró *túráncba szedték*. A kászoniak szerették az ünnepi ingen a ráncos gallért. Az ujj végét pedig több rend ráncolt csipkével, *tászlival* díszítették (45. kép). Ezen kívül más dísz vagy him nem volt rajta. Adatközlőink már nem emlékeztek rá, de Scheint idézett leírásából tudjuk, hogy a székely nők — s feltehető, hogy a kászoniak is — a múlt század elején még viselték a női ingnek azt a fajtáját, amelyet a dobolyi román nők ingviseletében találunk meg, és valamikor másutt is általános lehetett: az elől a nyakon meg a kézszáron sűrűn ráncolt és virág- meg más motívumokkal himzett, ingaljjal egybevarrt hosszúinget (Scheint, *i.m.* 202.). Ezt az inget válthatta fel a múlt század folyamán a fentebb ismertetett rövid ingfajta, amelyhez alulra külön alsó részt, *pendelyt* viseltek (4., 5. kép). A pendely oldalbetoldással, *aszallal* készült, vagyis oldalába egy-egy fél szél vásznat varrtak. A széleket *vízfolyás-öltéssel* fogták össze (6. kép). Az alját és tetejét beszegték. Az ünnepi pendely alját kétujjnyi széles fehér bolti csipke díszítette. Felerősítése úgy történt, hogy a felső felét kb. 10—10 cm távolságra orsóval kilyuggatták, és a lyukakba kendermadzagot fűztek (4. kép). Hogy a pendely mindegyik oldala egyformán kopjék, más-más helyen fűzték be a madzagot, vagyis a felerősítés szerint forgatták.

A pendelyre egy-két díszesebb alsószoknyát vettek. Ezek közül a *porcelán rokolya* és a *fehér rokolya* szabása a felsőszoknya szabásához

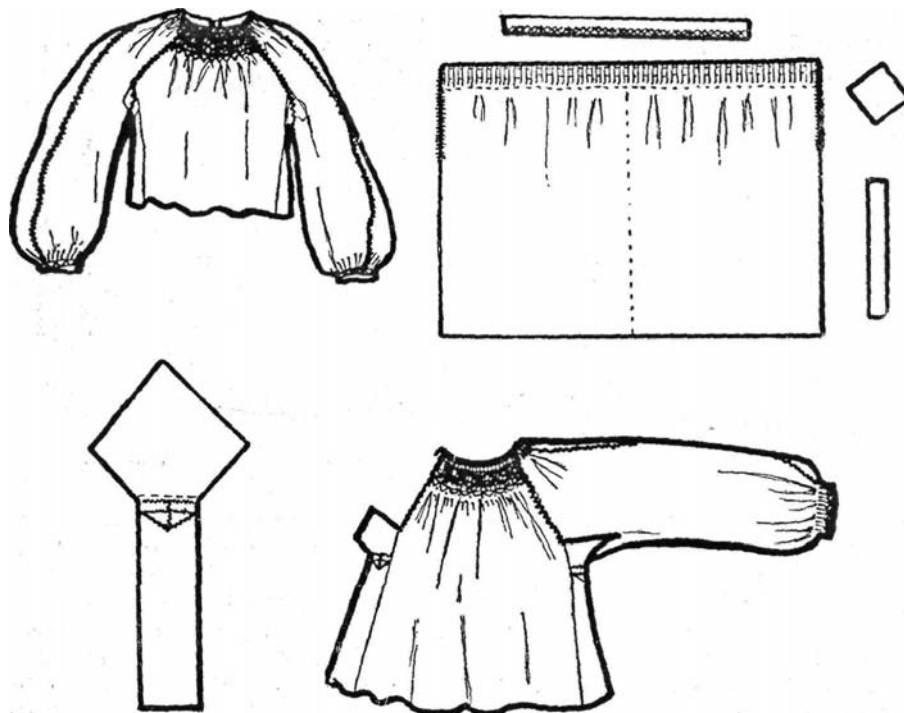

4—5. Pendely.

| 6. Horgolás „vízfolyás“ a pendelyen

igazodott, mert a nyári mezei munkához vagy a vasárnap délutáni „ülőbe“, mikor az utcaajtóba kiültek, felső ruhadarabként is viselték. Mindkettőhöz öt sing anyag kellett, amelyet két szélben úgy varrtak össze, hogy a felső felébe a ráncolás miatt három, az alsóba két sing került. A porcelán rokolyát *csépesen, abroncsosan* szőtték, vagyis hogy díszesebb legyen, szederjeskék, piros és sötétbarna csíkokkal díszítették (46. kép). A fehér rokolya egyszínű volt. Mindkét alsószoknya alját is díszítették: a porcelán rokolya alsó részét úgy varrták a felsőhöz, hogy csikozása a felsőével ellentétes irányban haladjon. Az aljára a fiatalok két sor piros, az idősek két sor fekete pántot varrtak. A szélét *kakastaréjos csipkével* szegték be. A fehér alsószoknya alját tenyéryi széles fodrosan varrt csipke szegélyezte, ezért *tászlis* vagy *fodros rokolyának* is nevezték (47. kép). Felerősítésük a pendelyéhez hasonlóan történt. Később, a szoknyák mintájára, *gallérral* készültek, és oldalt gombbal gombolódtak.

Az alsóruha alakulására a múlt század végén nagy hatással volt a felső ruhadarabokban történt változás. A lékrifélék megjelenésével ugyanis az ing egyszerre elveszti felsőruha jellegét, és szerkezetében, díszítésében megváltozik. Az alsószoknyák pedig a felsőszoknyák megrövidülésével csaknem félarasznyival rövidülnek. Az ing módosulásában nagy szerep jut a zárt elejű, hosszú ujjú lékriknek, amelyek fölöslegessé teszik a gallért és a fodrot. Az átmenet fokozatosan történik: a század elején még az ún. *szabad* vagy *galléros ing* divatozik, vagyis ez az ingfajta már szabad gallérral, rövid szabad ujjal készül, és a túráncok helyett a sokkal egyszerűbb *lapos ráncok* ékesítik. A mell hasítéka és a gallér gombbal záródik. Gallérját és ujjá szélét két rend keskeny csipke szegélyezi (48. kép). Anyaga gyári, ún. *veres gyolcs*. Majd a nyitott elejű lékrik és blúzok feltűnésével a húszas évektől már gallér nélkül és *plátkával* (váll-erősítéssel), és néhány éve ujj nélkül készül, mint például az ún. *csóré-*

7. „Romános“ ing, kézelődísz, háta és eleje, aszal, ereszték, az aszal és ereszték összeerősítése és beillesztése az ing hónaljába

nyakú ing. Ez a városi kombinéval együtt jelenik meg, és hozzá hasonlóan a mell fölött kezdődik és vállpánttar kapcsolható fel (49. kép).

Amikor az inget alsóruhaként kezdték hordani, az anyaggal való takarékoskodás következtében már nem készítettek hozzá külön alsószoknyát, hanem a pendely helyett *ingaljjal* töltték ki, vagyis tulajdonképpen visszatértek a század eleji hosszúság típusára. Ehhez csak feleannyi vászon kellett, mint a pendelyhez. Az alsóruhaként viselt ingekhez már mind ingaljat varrtak. Az ingaljas ingekhez is viselték az alsószoknyát, de az újabbakat nem szőtték, hanem gyári anyagból készítették.

Az utolsó évtizedekben terjedt el a kászoni női öltözetben a *bugyigó*. Ennek előbb alul nyitott, majd zárt, hátul vagy kétoldalt gombolódó fajtáját viselték. A téli teniszflanellből, a nyári vászonból készült. A fiatal, városban járó leányok körében az utolsó tíz évben honosodott meg a rövid szárú selyem női nadrág. A bugyigó viselete inkább a fiatalság körében általános, az idősebbek helyette még mindig pendelyt hordanak.

Az ing. alatt a mell leszorítására a házilag varrt *alsó lájbi* szolgált, melyet a városban járt fiatalok öltözetében a kombiné megjelenése óta a készen vett melltartó váltott fel.

8. Romános ing és nyakdíszítése

A kászoni román nőknek a századfordulóig a magyarokétól mind szabásban, mind díszítésben eltérő inge volt. A román nők a korcos ing viseletének idején az ún. *romános inget* hordták, mely a mezőségi, Naszód környéki és mőcvidéki román nők ingével egyezett; ilyen lehetett a század elején a Scheint által leírt székely női ing is. Jellemzősége: nyakig bevarrt, mellévarrott — vagyis a vállrészrel egybeszabott — ujjal, hónalj- (*pálha-*) és oldalbetoldással (*ereszték*) készült. A melle részén, az áll alatt és az összevarrások mentén színes, piros és kék fonallal volt ki varrva (7—8. kép). A nyakkivágás szerint több fajtáját hordták. Ezt az inget a századfordulóig viselték, azután részben a már ismertetett társadalmi okok, részben pedig a városi felső ruhadarabok feltűnése és a hímzőfonal hiánya miatt átalakult. Egyedül az öregek őrizték meg „halálra való ing“-nek. Az első világháború után az öregek még viselték, a fiatalok azonban hétköznapi galléros, ráncolt ujjú, vállbetoldásos ingaljas inget kezdtek hordani. Ez a magyarokéval teljesen megegyezett.

Az alsó ruhadarabokból a hozománylevelek tanúsága szerint a vőlegénynek, ha jobb módú volt, 8—10, ha szegényebb, 4—6 darab járt hozományként. A férjhezmenő leányok alsóruha-hozományának elkészítésében a menyasszony leánybarátai, az ún. *cempel-leányok* is segédkeztek.

Az utolsó évtizedekben a korcos ingek divatja a fiatalság körében felújult: esküvőre, vagy ünnepekre — különösen Újfaluban — újra ezeket az ingeket készítik és viselik. Felújulásuk a műkedvelő művészeti versenyekkel hozható kapcsolatba, melyek a székely népi öltözet elemeit újra felszínre hozták, és viselőikben ezeknek megőrzését és ápolását tudatosították.

F e l s ő r u h a

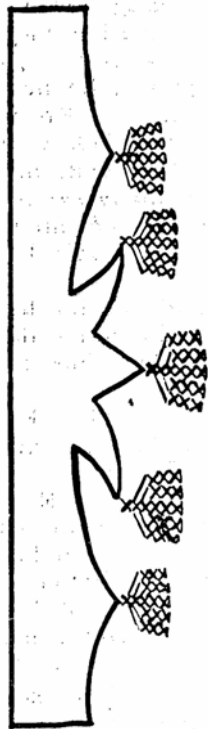
A női felsőruhát a felső- és alsótesten viselt ruhadarabok: különböző bundafélék, szöttes kabátok és mellények, gyári anyagból készült lékri-félék, házilag kötött ruhadarabok, szöttes szoknyák és kötények alkotják. A hozzávaló nyersanyagot a múlt században még túlnyomó részben a falusi asszonyok vagy a kismesterek állították elő. Csak a századforduló óta jelent meg a gyári készítmény, amellyel együtt az öltözet egységes jellege megbomlott, és a hagyományos népi öltözet fokozatosan ünnepi viseletté vált. A női felsőruhában már sokkal szembeűnőbben kifejezésre jutnak a vidékenkénti sajátosságok és viselőjük társadalmi helyzete, mint-hogy előállításában a kismestereknek egyre fontosabb szerep jut. Ezeket a ruhadarabokat az alsóruhánál nagyobb változatosság is jellemzi,

Bundafélék. A báránybőrből készült felső ruhadaraboknak a múlt században sokkal nagyobb szerepe volt a kászoni öltözetben, mint ma. Csak néhány éve beszélhetünk e ruhadarabok újabb megjelenéséről. A századfordulótól kezdve ugyanis a gyári posztó háttérbe szorítja az előállításuk miatt költségesebb bundaféléket.

A múlt században viselt bundaféléknek a kászoni női öltözetben a következő fajtáit ismerjük: *derekbunda*, *tászlisbunda* és *suba*.

Az első két bundát általában a test idomaihoz szabták, ezért fehér, puha *teljes báránybőr*ből készültek. Mindkettő eleinte ujjatlan volt, majd a századforduló táján gyári posztó ujjat varrtak rájuk. A kászoni bundaféléknek más székely vidékek bundáihoz viszonyítva, mint például az udvarhelyszéki *küsbundá*hoz vagy *lájbibundá*hoz, legfeltűnőbb sajátosságuk az, hogy kevés dísz volt rajtuk. Általában csak a varrásokat befedő irhaborításokat hímezték ki virágmotívumokkal. Ezt *sulyokvirágnak* hívták, és ernyő alakban piros, zöld, kék fejtővel varrták ki (9. kép). A hímezést az irhaborítások különböző módon csipkézett széleire és a hát közepén levő stilizált virágdísz kiszögelléseire varrták. Más székely vidéken, például Udvarhelyszéken, inkább a rátétes bőrvirág-dísz járta, melyet főleg a háton alkalmaztak, és kék fejtővel varrtak fel a bundára.

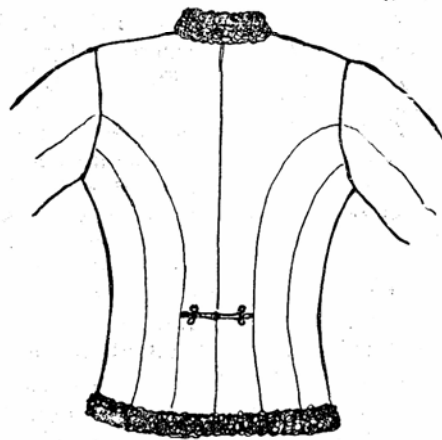
A derekbundát a helybeli románok is viselték, ez azonban valamivel hosszabb és bővebb volt. Díszítése is különbözött. Erre *farkasfog* him került (10. kép). Ezzel varrták ki az oldalvarrást fedő irha közepét, meg elől közepén a szegély két oldalas és a sarkokat. A díszítőelemek kivarrásá-

9. Szücsnímzés-minta a bundán (*sulyokvirág*)

10. Szücsnímzés-minta a bundán (*farkasfog*)

11—12. Új prémes bunda eleje és háta

hoz rózsaszín, sárga, kék, piros, zöld fonalat használtak. Az alját és gallérját fekete *bőrpaszománt* (borítás) fedte. A románság bundáit is magyar szücsök készítették, rendelők kívánságának megfelelően.

A derekbundák mellett a múlt század 80—90-es éveiben tűnnek fel a posztókabátok szabására emlékeztető tászlisbundák. Ezeknek aljára 10—12 cm széles deréktoldást, tászlit varrtak, s ezzel nyújtották meg a bunda hosszúságát. Ezek a bundák már csukottabb mellkivágással készültek. Míg a kászoniakét rendszerint csak fekete irharátéttel és hullámvonalas géphímmel, *tödzeléssel* varrták, másutt színes bőrrátétes fejtőhímmel díszítették. Mindkét bundafajta elől négy bőrgombbal gombolódott. Ezeket a bundákat, míg újak voltak, ünnepnap, majd viseltesebb állapotban hétköznapi viselték.

A kászoni székelység ünnepi bundaviseletének jellegzetes darabja volt a *suba* (1. színes tb. 50. kép). Ez a XVIII. század végén, a XIX. század elején viselt nemesi öltözetdarab⁸ valószínűleg a szász városi-polgári viselet közvetítésével került át a Brassóban szolgáló fiatalság révén a kászoni nők ünnepi ruhatárába, és szorította ki a feltehetőleg itt is meglevő hosszú bundát. A *suba* a fiatal asszony hozományának volt egyik darabja, melyet még a szegény leány is megszerzett magának, ha másképp nem, elment a városba, és munkájával kereste ki az árát. Kézdivásárhelyt és Brassóban árulták a vásárban. Bokáig érő, sötétkék vagy fekete gyári posztóból készült, báránnyal bélelt bundaféle volt, melyet először — ha télen esküdött — esküvőjén vett fel a menyasszony. Díszítése a prémszegély mellett végighúzódo lapos selyemzsinórból állott. Erre a bundafélére utal Kubinyi-Vahot is, amikor „burkony“-bundáról ír (l. i. m. 101—102.).

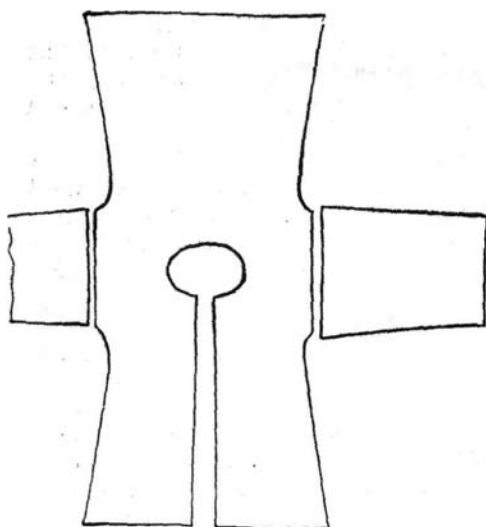
A székelység körében másutt a hosszú bundát, a *ködmönt* hordták téli ünnepnapra viseletdarabként. Ugyancsak ezt viselték a *suba* helyett a dobolyi román nők is. Ennek elejét és oldalbetoldását, *aszaját* is színes fonállal díszítették.

A két világháború között s még inkább azután terjedtek el a kászoni női öltözetben a barnára festett *prémes bundák* (11., 12. kép). Különösen a csikkozmasi szücsök készítményei voltak kedveltek, de azért a nagykászoni Szücs Györgynél is szívesen csináltattak bundákat. Ezek is a szövet felső ruhadarabok szabását követték; háromujjnyi magas prémgallérral, prémszegővel, karcsú derékkal, prémborításos, ferdén hasított zsebekkel készültek. A karcsúságot azzal érték el, hogy a háton az oldalösszevarrás mellett két *díszbevarrással* összébb húzták. A hát közepét zsinórból font vitézkötés díszítette. Más ékítmény nem volt rajta.

A gyajjúval bélelt ruhadarabok megóvására és nyári elraktározására kámforba tett szemes borsot használtak, melyet a bundabélésbe szórtak. A fehér bundákat lepedőbe varrva a tisztaszobában fogason vagy ládában tartották.

Posztó ruhafélék. A bundaféléken kívül az egész székelység körében a múlt században még általánosan viselt ruhadarabok voltak a háziszöttes, majd a század vége felé egyre inkább gyári posztóból készített *kurtik* (Kászon), *kantusok* vagy *ujjasok* (Udvarhely, Csík) és a rövid, ujjatlan szövet és bársony mellrevalók, *lájbbik*.

A háziszöttes posztó kurti a szegénység ruhadarabja volt a drága bundafélékkel szemben. A kurti viselésének virágkora a múlt század utolsó évtizedeire esett, amikor az olcsóbb gyári posztóból varrt kabátok — ha rövid időre is — általánosan viselt ruhadarabokká váltak, és a lájbbival együtt a bundaféléket fokozatosan kiszorították az öltözetből. A kurti anyaga vastagabb fekete házi, vagy egyszínű sötétkék, vagy sötétkockás *brassai* (gyári) *posztó* volt. Egy darabból szabták ki az elejét és hátát, ujjja is egyvarrásosan készült (13. kép). A legrégebbi fajtának a dereka teljesen egyenes volt, vagyis az anyag szélessége után igazodott. Ez volt a *kerek kurti*. Csak az utolsó évtizedekben kezdték meg a még meg-

13. A kurti szerkezete

14. Kurtifajták: bársonnyal és zsinórral díszítve

15. Zsinórdísz a kurti hátán

levő kurtikat az újabb ruhadarabok mintájára derékban szűkíteni. Gallér nélkül vagy csak egészen alacsony (2 cm) állógallérral szabták. A régebbieket a nyakon lehetett összekötni egy kis *szórkötő*vel, az újabbak már öt gombbal gombolódtak. Általában béléssel készültek. Díszítésük egészen egyszerű volt: a módosabbak 7—10 cm széles bársonycsíkkal szegték be az elejét, az alját és a nyakkivágást. A szegély belső felére pedig keskeny *gombolyag* (kerek) *zsinórszegőt* vatttak. A szegénységénél csak a zsinórdíszot találjuk meg, mely elöl a gombolás két oldalán a nyakkivágástól az alsó szélig húzódik (14. kép). Hátul közepén ebből vitézkötésszerű díszet formáltak (15. kép). A háromszékiek szürke

ujjasukat a zsinórdísz helyett üvegyöngy dísszel, az udvarhelyiek pedig az ujjas nyakát keskeny prém- vagy bársonygallérral díszítették.

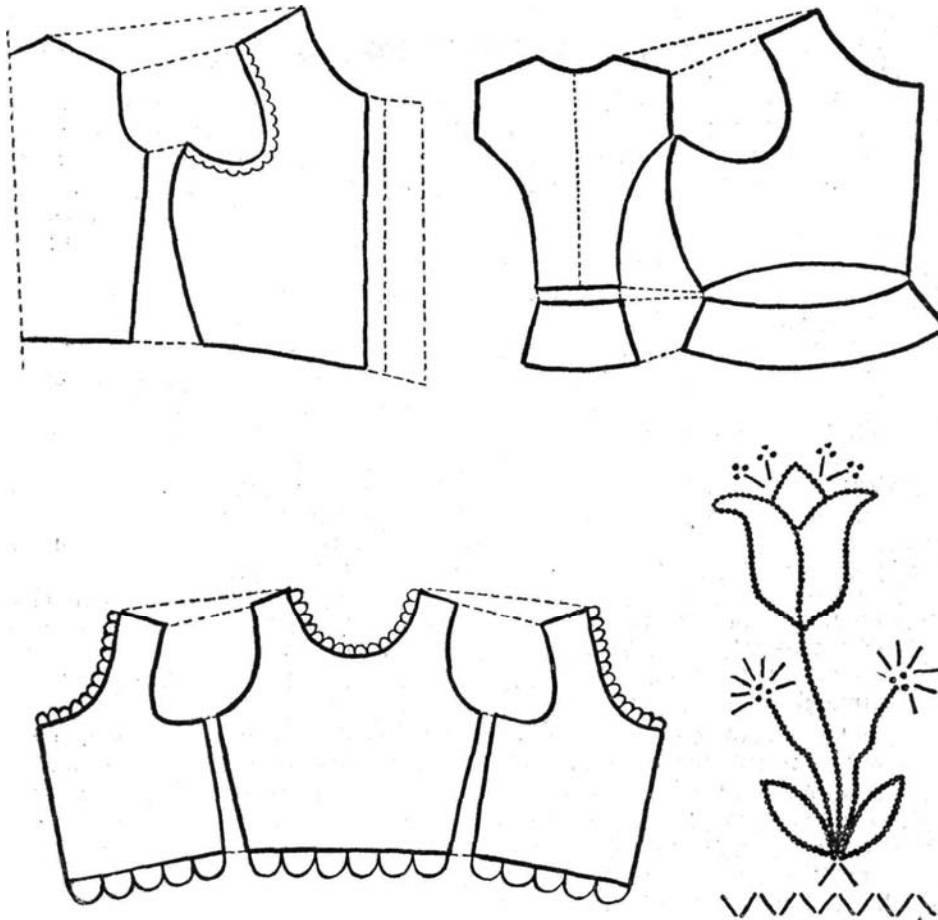
Kászomban a kurtit 10—12 éves leánykáktól kezdve mindegyik korcsoport viselte, Ma már csak az idősek ruhatárában található meg, akik — főleg Nagykászomban — ünnepnap még felveszik. Egyebütt az első világháborúig volt divatos.

Kurti helyett, különösen a fodros inghez a leányok, főleg vasárnap délelőttre rojtos gyapjú *nagykendőt* vagy *nagyruvát* kötöttek. Ezt mellükön keresztbe vetve a háton két csücskénél fogva bogozták meg. A nagykendők kávészínű, rózsaszín gyapjúkendők voltak, melyek sokaknál a kurtit pótolták. Télen a kurtit a jobb módúak a bundára, a szegényebbek a nagyruhára vették fel.

Az ingen viselt ruhadarabok közül a fiatalok mostani ünnepnap ruházatának egyik legszembeötlőbb darabja a *lájbi*. A lájbi a XIX. századi városi polgárság jellegzetes viseletdarabja volt. Ez a ruhadarab a várossal való egyre sűrűbb érintkezés következtében a székely fiatalság körében a század második felében terjedt el, és vidékenként sajátos színezésével az ünnepi öltözet egyik legjellegzetesebb ruhadarabjává lett. A legrégebbi lájbik anyaga és színe a szöttes szoknyáéval egyezett. A fiatalok általában világos (piros, zöld), az idősek (fekete, kávébarna) színű lájbit viseltek. A lájbit a varróasszony készítette. Szabása általános minta alapján történt, s a derékrész vagy a karkivágás változtatásával szabták ki a megfelelő méretre (16. kép). Béléssel készült, hozzá mindig vastag, négynyüstös vásznat használtak, hogy a lájbinak keménységénél fogva jobb tartása legyen. Elöl öt-nyolc gombbal vagy szalaggal összefűzhető kapcsokkal záródott. Díszítéséhez lent szélesebb (4—10 cm), fent keskenyebb (3—5 cm) széles fekete bársonysávot használtak. Ennek felső szélére és a hát közepére *gyöngyös kötőt* vagy *üvegrecét*, vagyis lapos gyöngyökből összevarrt gyöngysort varrtak. Az első, világháború után a gyöngyös lájbit általában már csak a fiatalok hordták, Anyaga és díszítése is megváltozott: gyakoribbak lettek a könnyű, vékony anyagból (szövet, selyem) készült s a bársony helyett gyönggyel, vagy mint Udvarhelyen és a dobolyi románoknál elterjedt, zsinórral díszített lájbik (51., 52., 53. kép).

A gyöngyös lájbik divatja a kászoni községekben most is tart. Szabása a régiével teljesen egyező, csak díszítésében van különbség: az alját és a nyakkivágását a lájbi anyagából készült *cakkennal*, tojásdad alakú dísszel varrják körül (16c, 52. kép). Gyöngyözéséhez fekete üvegyöngyöt használnak, melyből az alján, a kar- és a nyakkivágásán meg az elején növényi motívumokat (*virág, szár, levél*) varrnak ki olyképpen, hogy a mintát előbb papírra rajzolják, s papírral együtt a minta szerint a gyöngyöt a lájbira felvarrják (utána a papírt a gyöngyök alól kitépik (17. kép).

Lékrifélék. A városi eredetű felsőruhafélék közül, közvetlenül az ingen viselt lékrifélék a lájbik után, a múlt század utolsó évtizedeiben jelentek meg a kászoni és általában a székely nők öltözetében. A lékrifélék

16. Lájbi-szabásminták

17. Gyöngyös dísz a lájbin

feltűnése gyökeres változást idézett elő a női felsőruhában, mert kiszorították a posztó ruhaféléket, a lájbit és a hosszú ujjú fodros inget. A lékrifélék gyors és nagyarányú elterjedését nemcsak olcsóságuk és könnyen megszerezhetőségük, valamint a városi divat hatása okozta, hanem a varrógép megjelenése is, amely a 90-es években tűnik fel a kászoni községekben, és az egyes ruhadarabok elkészítését meggyorsítja, s új technikák alkalmazását teszi lehetővé.

A lékriféléknek a kászoni öltözetben három típusát különböztethetjük meg:

1) a szabad derekú és bő ujjú lékriket (*szabad lékri*: Kászon: *vizitka*: Csík; *kurti*: Háromszék; *ujjaska*: Udvarhely);

2) a szoros derekú és szűk ujjú lékriket (*sonkaujjas, tengerész gallérú, Petőfi-galléros lékri*);

3) a bő felső részű, rövid ujjú blúzokat (*kávásblúz, ingblúz, orosz-blúz*).

A lékrik e három fajtáján jól szemléltethetjük egy öltözetdarab szerkezetében beálló fejlődést. Az első típushoz tartozó lékrik szabásukban még a megelőző ruhadarab, a kurti szabásához igazodnak, amint ezt elnevezésük is mutatja. Általában vastag anyagból: *szőr* (gyapjú), *vatman* (félgyapjú) és *bársony* anyagból, szoros felálló gallérral készülnek s csaknem teljesen díszítetlenek. Akárcsak az ujjasfélüket, a szoknyán kívül viselik őket. Divatjuk kb. a századfordulóig tart (53. kép).

A második és harmadik típusú lékrik az elsőnek a városi divat szerinti módosításai: bőségben, gallérban és ujj szabásában. A másodikon ugyanis megjelenik a szabad gallér, a nyitott elő és a vállban bő, csuklóban kézelővel szűkített ujj (*sonkaujj*); az előt és a hátat lapos ráncokba szedik (54., 55. kép). Mindezt pedig lehetővé teszi a sokkal vékonyabb, formálhatóbb anyag: a selyem, puplin, karton. A 30-as évekig ezek a lékrik divatoznak. Ettől kezdve terjednek el a bő felsőrésszel, többnyire derékpánttal (*káva*) nagy lapos hajtásokkal díszített blúzok, melyek vagy hegyes, nyitott (*apacs*), vagy kerek, zárt (*orosz*) gallérral készülnek. Ezeket már — ha nem pántosak — a szoknyába tűrve viselik. Anyaguk is könnyen mosható: karton, puplin, batiszt, grenadin és selyem.

A lékrifélüket mindegyik korcsoport viselte. Előbb a városban járt fiatalok hétköznapi öltözetében tűntek fel, majd az ünnepnapiban és végül az idősek öltözetében is. A lékrik első és második típusa ma már csak az öregek körében divatozik. A blúzok viszont csak a fiatal korcsoport öltözetében terjedtek el.

E ruhadarabok viselete ünnepek szerint is megoszlik: lékriket és lékriformájú zártabb blúzokat ünnep elsőnapján, blúzokat és lájbikat ünnep másodnapján viselnek. Ebből is kitűnik, hogy a hagyományos ruhadarabnak milyen az útja, hogyan szorul ki fokozatosan az ünnepi, majd a nagyünnepi, ünnep másodnapi, majd pedig az egyes alkalmak viseletébe. A lájbi esetében azonban ugyanaz a helyzet, mint a fodros ingnél: nem szorult ki végleg, hanem a fodros inggel együtt a tánccsoportok női öltözetének lényeges darabjaként, mint hagyományossá vált székely öltözetdarab kezdő visszaszerezni helyét a fiatalság öltözetében.

A kétrészes: lékriből és szoknyából álló öltözet helyett a 30-as évektől kezdve az iparos családok női tagjai körében terjedt el a városi mintára szabott egészruha, a *köntös*. Ma már a földműves asszonyok ruhatárában is megtalálható. Elterjedését olcsóságának köszönheti, mert kevesebb anyagból állítható elő, mint a szoknyából és blúzból álló öltözet. A varróasszonyok készítik városi forma szerint. Ma a hétköznapi ruházat egyik legelterjedtebb darabja.

Kötött ruhadarabok. A felsőtesten viselt ruhadarabok közül legfiatalabbak, de egyben legelterjedtebbek a kötött ruhadarabok. Ezek is a 30-as évek táján tűntek fel Kászonban. Gyors elterjedésük elsősorban annak

tulajdonítható, hogy az első világháború után a gyári posztó nehezen volt beszerezhető, s helyét az amúgy is egyre vékonyabb anyagból készített felsőruhában pótolni kellett. Erre a célra nagyon megfelelt a városi öltözetben is ekkor feltűnő kötött holmi. Ennek házi előállítására könnyű és olcsó volt.

Az első darabok a városi szvetterek mintájára kötött, kabátforma *zserszék* (rom. *jerseu*) voltak. Ezeket a nők körében előbb a Bukarestben szolgált leányok, majd a 40-es évektől a férfiak is kezdték viselni. Ma a szvetter mindkét nemnél és mindegyik korcsoportnál általános. Munka- és ünnepnap egyaránt hordják. Gyors elterjedését az is biztosította, hogy a nagyobb leánykák már az iskolában megtanulták kötni. Kötésével ma is általában a fiatalabb korcsoport foglalkozik. Leginkább télen a fonóházban, a *cukkb*ban vagy cécusban kötik. A mintákat egymástól tanulják. Újabb fajtája az ujj nélküli kötött blúz vagy *puluver* és a *kötött lájbi*. A bebújós, elől zárt kötött blúzt csak a leányok viselik. A mellényszerű, derékban pánttal záródó kötött lájbit pedig mindegyik korcsoport kedveli.

A kötött ruhadarabokat — a fehéret kivéve — gyári festékekkel általában házilag festik bordó, zöld és piros színre. Míg a zserszék egyszínűek, a blúzokat különböző színű fonalból kötik.

Szoknyafélék. A szoknyaféléknek Kászonban és a székelység körében általában két fajtáját viselték: a csikos háziszóttos *rokolyákat* és az egyszínű háziszóttos vagy gyári szövetből készített *szoknyákat*.

A rokolyák a századfordulóig voltak általánosan viselt ruhadarabok, azon túl a gyári anyagból készített szoknyák nagyméretű elterjedése következtében fokozatosan az ünnepi viseletbe szorultak. A rokolya sajátos, vidékenként változó szövés módjával, szabásával, színezésével és díszítésével a fodros inggel és a lájbival együtt a székely női öltözet egyik legjellegzetesebb ruhadarabja. Kizárólag házilag készült, vagy legfeljebb a varróasszony segítette az összeállításában. Az éghajlati viszonyoknak megfelelően szótték: vastagon (*egyesen*) Kászonban, vékonyan (*kettesen*) Háromszéken, vagy középvastagon (*négyesen*) Udvarhelyen. Szövésükhöz a múlt században gyapjút, majd fehér gyapot- és színes fejtőfonalat használtak; a hétköznapiakat szőszfonalból is szótták. A rokolya értékes anyagánál fogva lényeges része volt a férjhezmenő leány hozományának. A szegénység általában 5—6, a gazdaleányok 10—12 rokolyát kaptak hozományként.

Viseletük a csíkok színösszetétele alapján életkor és alkalom szerint, vidékenként és időben is változott. A fiatalok és kisebb világi ünnepeken piros-fekete-zöld-kék, az idősek és nagyobb egyházi ünnepeken piros-fekete-szederjeskék csíkozású rokolyát viselték (2a. színes tábla). A csíkok közé és a csíkokba a tehetősebbek asszonyai több színű fonalból keskeny csíkot, ún. *felleget* szóttak be, *hasogatták*. Háromszéken és Kászonban is ezt sokszor ezüst vagy arany *fémes szál*ból, Csíkban pedig fekete-piros kockákból álló csíkokkal, *farkasfog*gal helyettesítették. A szövés más-másféle technikájából eredő különbségen kívül — lásd a szóttésekről szóló fejezet niegfelelő részét — a rokolya csíkozásában is vidékenkénti eltéré-

seket állapíthatunk meg. A kászoniak körében újabban általában a széles piros-fekete, a felcsikiaknál a keskeny fekete-sötétkék rokolyát viselték (2b. színes tábla). Az udvarhely- és háromszéki rokolyaviseletnek közös vonása, hogy általában nem csíkos, hanem egyszínű (piros, sötétbordó), sajátmintás, vagy kevert sötét színű (pirosba szőtt fekete, zöldbe szőtt fekete, kékbe szőtt fekete) a rokolya anyaga.

A csíkok színezésében az idők folyamán bizonyos egyszerűsödés állapítható meg: a múlt századi piros, fekete, kávébarna, búzavirágkék, szederjeskék és zöld *pántikájú* (csíkozású) rokolyák a kászoni viseletben fokozatosan a fekete-piros színig, sőt az egyszínre való lerakás által, például Újfaluban, az egyszínig egyszerűsödtek le (*táblás rokolyák*). Az egyszerűsödés — a fejtőfonal fokozatos elmaradásán kívül — az egyszínű szoknyadivat hatásának, a zöld fonal esetében meg a gyári festés minősége romlásának, a fakulásnak tulajdonítható. Az első világháborúban az általános gyász következtében a tarka rokolyákat az asszonyok feketére festették, s most is az idős asszonyok nagy része ilyen átfestett rokolyában jár.

A rokolyák szabásában és díszítésében a városi szoknyadivat a századforduló táján jelentős változást idézett elő: a múlt századi, 10—12 singből varrt, bőven ráncolt, csaknem bokáig érő rokolyákat az 1900-as évek elején csaknem felére szűkítették, és 10—15 cm-rel megrövidítették. A rövidítés úgy történt, hogy keskenyebb széleket kezdtek szőni, vagy pedig a régiéknél a felső szélre, az összevarrás fölé hajtást varrtak. A rokolyákat két szélből varrták össze. A felső és alsó rész szélessége tekintetében a kászoni rokolyáknál e két rész aránya kb. egyenlő volt. Ugyanígy a csíki és a háromszéki rokolyáknál is. Az udvarhelyi ún. *tásztalis rokolyáknál* az alsó rész szélessége csak fele volt a felsőnek, ennél az alsó részt, a tászlit fodrosan varrták a felsőrészhez. A rokolya helyenként — például Csíkszentgyörgyön — osztályjellegűt őrzött meg: a nemesi családok nő tagjai hosszabb (*sleppes rokolya*), a jobbágy rendűek pedig rövidebb rokolyában jártak.

A rokolyák csíkozásának egyszerűsödésével fordított arányban változott meg díszítésük. A múlt századi rokolyákon még alig találunk valamelyes dísz: a két szél összevarrását keskeny hullámvonalas zsinórdísz vagy kétujjnyi széles bársonycsík díszítette. A színes csíkok fokozatos elmaradásával Kászonban a csíkok és a bársony szélessége egyre nagyobb lett, és idők folyamán a. 10—12 cm-t is elérte. Majd amikor az utolsó évtizedben a ráncokat *lerakták*, vagyis levasalták, ami által a rokolya csaknem egyszínűvé vált (a fiatalok a piros csíkra, az idősek a feketére „szedik le“), megjelentek a piros csíkokra hímzett virágdíszek, vagy a széles bársony szegőre applikált díszek (*tulipánt, csillag* stb., 3a. b. színes tábla).

Ez a ruhadarab ma már az ünnepi öltözetbe tartozik. Viselete a kászoni községekben a legáltalánosabb, egyebütt az idősek körében szokásos. Háromszéken 1925 óta már csak szórványosan viselték; helyét itt a háromszéki szőtt szoknyák foglalták el, s a rokolyákat a cigányság

vásárolta fel. 1940—44 között újra feléledt a rokolya viselete, mert az ún. *fémes fonal* alkalmas volt szövésére.

A rokolya mellett hétköznap és ünnepnap különféle *szoknyákat* viseltek. A múlt századi szoknyák túlnyomórészt vastag, sötét, egyszínű (barnás, sötétkék, fekete, bordó) háziszóttos anyagból készültek. Ezek voltak az ún. *kerek szoknyák*, mert a rokolyák szabásától eltérően a széleket nem keresztben, hanem hosszában varrták össze, s felső felükön csak keveset ráncolták. A rokolya szabásának megfelelően, helyenként — Újfaluban és Udvarhelyszéken — a szoknyákat is két szélből állították össze. Ezért *toldott szoknyáknak* vagy *fodros rokolyáknak* is nevezték. Díszítésükre ugyancsak fekete bársonycsíkot és *cakkenes zsinórt* használtak, melyet a szoknya aljától kb. 40 cm-re körben varrtak fel. Az egyszínű háziszóttos szoknyákat a századvég táján a gyári készítésű sajátminta és színes szövetszoknyák váltották fel. Bár ugyanannyi anyag kellett hozzájuk, mint a kerek szoknyákhoz, mégis testhezállóbbak voltak azáltal, hogy végig leráncolták őket. A ráncokat az 1900-as évektől a divatos rakott szoknyák mintájára levasalták. A ráncoláson kívül díszítésükre az aljukra két-három rendben fekete lapos zsinórt varrtak.

A szoknyák rövidülésével a 20-as években díszítésük is megváltozott: a lerakás elmaradt, és csak elöl középen hagytak csaknem arasznyi széles ráncot (*nagyhól*, 18. kép). Míg ezek a szoknyák minden korcsoport öltözetében általánosak voltak, az utolsó 20—25 évben a fiatalság karton, szaten, szövet anyagból *szűkszoknyát* és *rakott szoknyát* csináltat magának.

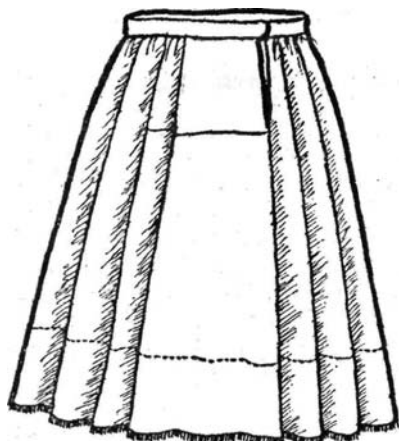
A rokolya és a szoknya viseletrendje az idők folyamán megváltozott. A múlt században, míg a rokolya viselete általános volt, a szoknyákat nagy ünnepek alkalmával hordták. A szoknyaviselet általánosodásával a rokolya az ünnepi viseletbe szorult, a hétköznapi öltözetben helyét a szoknya foglalta el. Csak az idősek öltözetében maradt meg ma is a szoknya a nagy ünnepek viseletdarabjának.

Kötényfélék. A szoknyafélékhez különféle kötényeket viseltek. Ezeknek két fajtáját hordták: a *derekas* vagy *félkötényeket* és az egész *mejjes kötényeket*.

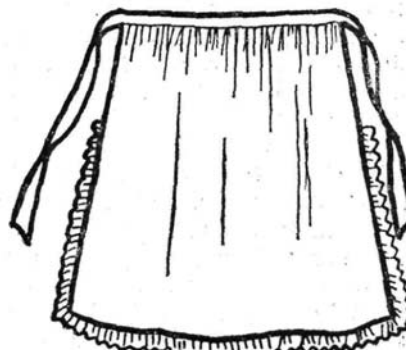
A félkötények közül a háziszóttos *karincát* vagy *surcot* a háziszóttos szoknyafélékhez kötötték fel. *Félrovásos kötényeknek* is nevezték, mert a szoknyánál tenyéryelével rövidebbek voltak. Díszítésük lapos ráncolással és fodrozással történt. A színhatás fokozására a karincába fekete és kávészínű csíkokat, *borozdácskákat* szöttek, a surc szélét meg kétujjnyi fekete *csipkével* vagy *magyar gyászszalaggal* (fekete sajátminta szalaggal) szegték be (19. kép).

A karincák teljesen eltűntek az öltözetből; az Öregek surcot, a fiatalság pedig néhány éve a szóttos rokolyához fehér, városi formájú, aszúrral és csipkével díszített *díszkötényt* köt (56. kép). A melles kötények az első világháború után terjedtek el, a városi háziasszonyok kötényének mintájára, előbb az asszonyok, majd a leányok öltözetében.

A kötények viselete a múlt században meg általános volt: hétköznap

18. „Nagyhól“-os szoknya

19. A surc szédísze

és ünnepnap mindegyik korosztály egyaránt hordta. A rakott szoknyák megjelenésével — az első világháború után — a fiatalok ünnepi viseletéből elmaradt, és hétköznapi öltözetdarabbá vált. Ünnepnap a rokolyához ma csak az újabb keletű díszkötényt hordják. Az asszonyok körében azonban továbbra is általánosan viselt ruhadarab maradt, csak viselete megoszlott: a fiatalabbak a melles, az idősebbek a derekas fajtáját viselik.

Lábbeli. A női lábbeli alakulásában is ugyanazt találjuk, mint az egyéb ruhadarabokéban. A múlt században általánosan viselt női lábbeli a *csizma*, amely a *bocskor* mellett valószínűleg a polgárosodás folyamatának megindulásával vált hangsúlyozottabbá a női viseletben, és szorította ki fokozatosan a másutt — például Udvarhely- és Csíkszéken — még a múlt század második felében is hordott bocskort (Orbán, *i. m.* I, 75, II, 28.). Ennek viseletére azonban Kászonban adatközlőinktől semmit sem tudhattunk meg.

A csizmának — a többi magyarlakta vidék viseletéhez hasonlóan — a századfordulóig az oldalvarrott, fekete kordovánbőrből készített, puha szárú, hegyes orrú *egyenes* (mindkét lábra felhúzható) fajtáját viselték. Szárát a csizmadia három ujj széles fehér vagy piros szegéllyel, zsiráffal vagy *klappennal* toldta ki. Karcsú, magas sarokkal készült, melyre rézpatkót vertek. Egyetlen dísz rajta a fejére varrt *tödzölés* (varrás) volt. Udvarhelyszéken a leányok és fiatal asszonyok a múlt században piros csizmát hordtak (Orbán, *i. m.* I, 210.). Az árutermelés fokozódásával a lábbeliipar termékei közt megjelenik a háromrészes, tehát silányabb bőrből is előállítható, hátulvarrott, nyelvű *bokszcsizma* (57. kép). Ez is eleinte még a régi forma után készült, mert egyenes talpú volt, majd a

világháborútól kezdve féllábúnak készítik. A csizmához *kapcát* vagy kötött *istirimfit* (harisnya) viseltek.

A polgári lábbeliviselet és a világháborúban használt lábbeli megbontja a hagyományos csizmaviseletet. Megjelennek a különféle *száras-* és *félcipők* (Csík: *papucs*, *komótpapucs*). Ezeknek több fajtáját hordták: a *gombost*, a *fűzőst* és a *cúgost* (58. kép). Gyors térfoglalásukat olcsóságukon kívül a falun megjelenő városi cipésmesterek segítik elő, akik a falusiak számára már csak az újabbfajta lábbelit készítik.

A félcipő a 30-as években vált a nők körében általánossá, s ezzel a csizma teljesen az idősek ünnepi viseletébe szorult. Ugyancsak a világháború utáni években jelent meg a női lábbelik közt a *bakanacs* is, melyet a szegényebbek kezdtek a férfiak lábbelijének mintájára a csizma helyett hordani.

A hétköznapi lábbelik között anyag szerint nagy változatosságot állapíthatunk meg: anyaguk posztó, bőr és gumi. Posztóból készül a *papucs* vagy *batus* (Csík), bőrből a *szándál*, gumiból a készen vett *gumicipő* és *sportcipő*. Míg ez utóbbi kettő gyári termék, a papucsot hozzáértő mesterek varrják harisnyaposztóból. Nyári mezei és házi munkákhoz veszik fel. Mindegyik korcsoport hordja.

FÉRFIÖLTÖZET

A férfiöltözetet a női viseletnél alkalmazott tagolásban — hajviselet és fejrevaló, alsó- és felsőruha, lábbeli — tárgyaljuk. A férfiak öltözetének alakulására — mint láttuk — külső: katonai-közigazgatási és belső: társadalmi tényezők hatottak. Ezeknek nyomai, ha elhalványult és elmosódott formában is, mai napig fellelhetők.

A férfiöltözet anyaga a nőivel szemben egészen a legutolsó időkig a házilag előállított bőr és posztó. A bőrből készült ruhadarabok virágkora a kászoni községekben a múlt század utolsó harmadában volt, s az 1900-as évek első évtizedéig tartott. Attól kezdve a bőr ruhadarabokat a háziszőttes, de még inkább a gyári posztó szorította ki a használatból. Ez a falusi szücsipar elsorvadását vonta maga után. A teljes pangás a gazdasági válság éveiben következett be, amikor a gyári posztókészítmények teljesen elfoglalták a falusi szücsipar termékeinek a helyét. A 40-es évektől a gypjúbeszolgáltatás következtében a posztó házi előállítása csökkent, s a posztó ruhadarabok újra átengedik az elsőbbséget a bőr ruhadaraboknak.

Hajviselet és fejrevaló. A férfiak hajviselete korosztályonként különbözött: a kisgyermek és az idős ember általában rövid *sörtehaját* viselt, csak a legények és fiatal házasok körében divatozott az elválasztott haj, a *frizura*.

20. Kucsma, régi forma

| 21—22. Kucsma, újabb forma

A múlt században az idősebb férfiak *nagy-* vagy *körhaját* hordtak. Ezt időnként *megbütülték*, levágták. A hosszú haj csak az első világháború után maradt el, mert a katonaságnál lenyírták.

A *bausz* (bajusz) ma is általános a férfiak körében: régen *sirített* (pödört, 59. kép), most a *struccolt* (rövidre nyírt) formában viselik. Általában hetenként borotválkoznak; ezt maguk végzik. *Nyíretkezni* hevívásár alkalmával a városban vagy a falusi borbélynál szoktak.

A fejrevaló évszakonként változott: télen báránybőr *sapkát*, tavasszal és ősszel posztó-, nyáron szalmából font *kalapot* viselnek. A szalmakalap csak a század vége felé terjedt el a fejrevalók közt. A sapkát puha, hasibárány bőrből a helybeli szücsmesterek készítették. A bőrt négy *táblára* (darabra) hasították, s abból varrták össze. Viselete idők folyamán megváltozott: a múlt században csak elöl nyomták be, s hátul betüretlen hagyták (20. kép). A századforduló után a kalapdivat hatására a tetejét közepén beütötték, néhány éve meg tetejét körben benyomják (*kerek sapka*, 21., 22. kép). A posztókalap fajtái közül, míg a kismesterek készítették, a múlt században a kerek, alacsony tetejű, széles karmájú, ún. *üstkalap* járta (59. kép). Udvarhelyszéken és környékén magas és lápos tetejű, vastag posztóból készült kalapokat viseltek (Orbán, *i. m.* I, 75., 60. kép). Ilyenszerű volt az újfalusiak kalapja is. A gyári kalapok elterjedésével a kászoniak körében is a városi formájú kalapok honosodtak meg. Ezeket vásárokon vették. Ma a szövetkezetek árulják, s innen szerzik be kalapszükségletüket. A gyermekek hétköznap apjuk elnyújt kalapjában, ünnepnap pedig kicsi fekete vagy újabban zöld vadászkalapban járnak. Nyáron szalmakalapot hordanak (61. kép). Ennek egyik helyi fajtája a *forgácskalap* volt (62. kép). Ezt bogmentes nyárforgácsból az egyik bukaresti kalapgyár volt munkása, az altízi Szabó Lukács kismester készítette a századforduló táján. A kalapnak ezt a kászoni fajtáját körülbelül húsz éve az olcsóbb, könnyebb és tartósabb udvarhelyszéki szalmakalapok szorították ki. Udvarhelyszéken ugyanis már a múlt század végén általános volt előbb a bözödi, majd a bétai szalmakalapok viselete.

A kalap díszítésére szolgált a *bokréta*, amely szerepet játszott a korosztályok megkülönböztetésében is. Általában ugyanis azok viselték, akik már nagylegények voltak, vagy eljegyesedtek. A rózsaszín, piros, zöld vagy kék üveggyönggyel kivarrt, aranyszállal, viasz gyöngyvirá-

gokkal díszített bokrétát a legény kedvesétől kapta, és sapkáján vagy kalapján hordta. A jegy viselője a kedvesénél hálhatott, de csak a padon, harisnyában és csizmában. A vőlegény bokrétája is hasonló volt, de jobb minőségű, mert a dísz selyem párnácskára volt varrva. A századfordulótól csak a vőlegény viselt bokrétát, a legények pedig csak akkor tették fel, ha lakodalomba mentek. A fejrevalón a bokrétát, más magyar népcsoportoktól eltérően, a jobb oldalra tűzték. Mellé legtöbbször még virágot is tettek. Az utolsó évtizedekben terjedt el az a szokás, hogy a vőlegény és a vőfélyek a bokrétát már nem a fejrevalón, hanem a lájbi bal oldalára tűzve hordják.

A munkanapi öltözethez *micisapkát*, más néven *palacsinta sapkát* viselnek. Ez a fejrevaló az iparral foglalkozók körében az ünnepi öltözetben is egyre nagyobb tért hódít. Ünnepnep általában városi ruhához veszik fel.

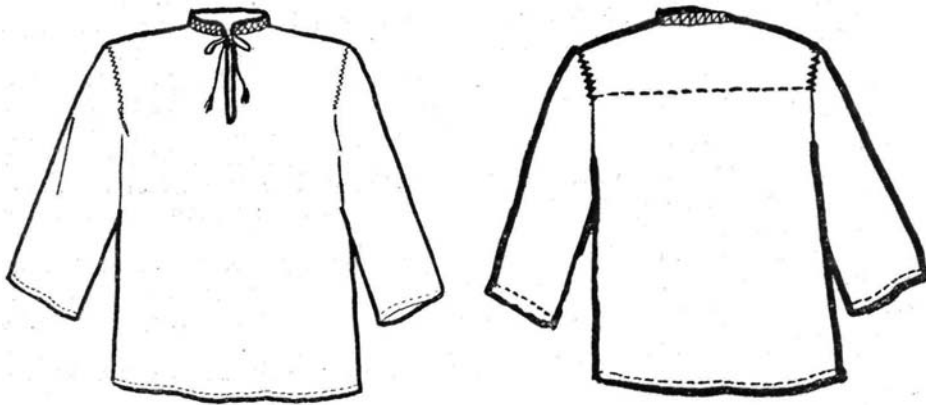
A hajadonfőtt járás alkalomhoz van kötve: csak temetéskor, kaszá-láskor járnak fejrevaló nélkül.

A l s ó r u h a

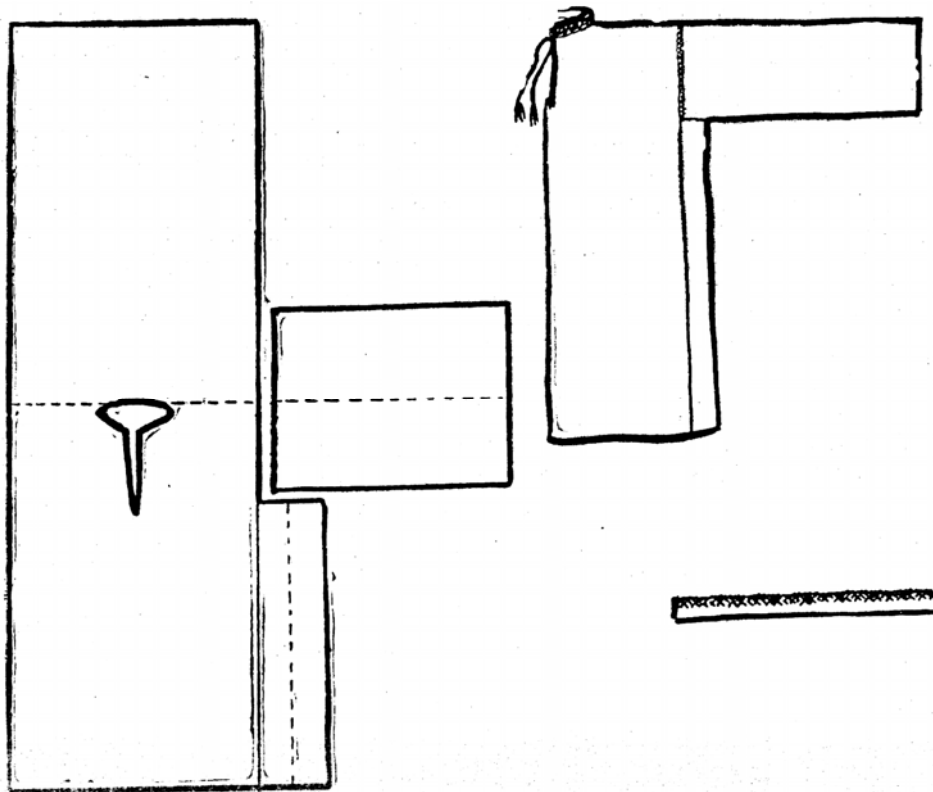
A férfiöltözet alsó ruhadarabjait a felsőt testen viselt ing és az alsót testen hordott *gatyá* vagy *lábravaló* alkotja. Az alsóruha anyaga vászon. Ennek minőség szerint különböző fajtáiból készül a viselő és az ünnepi alsóruha. A viselő anyaga vastagabb, tartósabb *szőszvászon*, *bitangvászon*, *kendervászon* vagy *vegyített vászon*, az ünneplőé a vékony, puhább *kenderszélvászon* és *házi gyolcsvászon*, a vőlegényingeké pedig a *sifonvászon* (leírásukat lásd az előző fejezetben).

A férfiingeknek több fajtáját viselték; a legrégebbi, amelynek divatja a székelység bizonyos csoportjainál, mint például Udvarhelyszéken és az ott élő románok körében a múlt században általános volt, az ún. hosszú derekú, borjúszájú ing (Scheint, *i. m.* 201., 23. kép). Ez ma már csak a helybeli románság öltözetében maradt meg, mint az öregek „halálra való“ inge. Hétköznap csak elvétve lehet látni. Oldalbetoldással, *ereszté*ssel készült, a szabad végű ujjakat ráncolás nélkül, *vízfolyás-öltéssel* varrták az elő-, illetőleg a hátrészhez (24. kép). Díszítésére a nyakhasítékra és az ujj végére varrt ujjnyi széles keresztzemes hím szolgált. Ezt az inget a magyarok már a múlt század elején a harisnyába betűrve, a románok pedig *kieresztve*, vagyis a harisnyán kívül hordták. Leszorítására a széles bőröv, a *düszü*, *dészüszíjú* vagy *boglárszíjú* szolgált (4. színes tábla). Ez az egy-két tenyérnyi széles, szépen szironyozott és pitykézett bőröv nemcsak az ing leszorítására és a legszükségesebb tárgyak (tűzgyújtószerszámok, bicska, pénz) tartására szolgált, hanem nehéz tárgyak emeléséhez is biztos tartást adott viselőjének. Ezért viselete túlélte divatját, mert még akkor is felkötötték, amikor már az inget a harisnyába betűrve hordták.

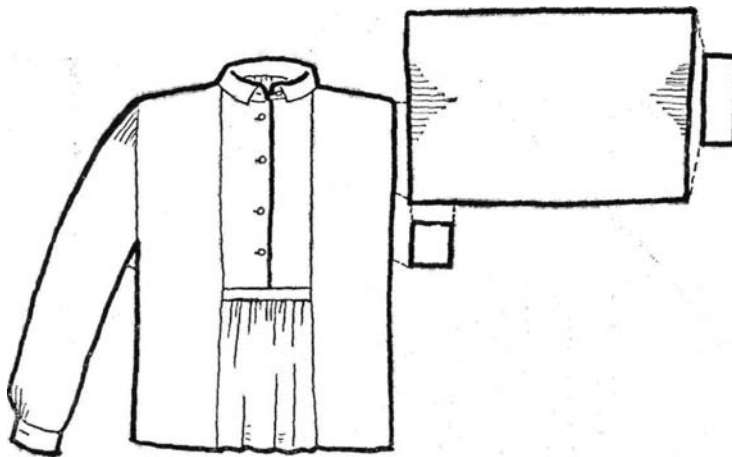
A múlt század utolsó negyedében meginduló városba járással a városi divat hatására a kászoni magyarság körében a kézelős, galléros, ráncolt rövid ing terjedt el. Ezt már a harisnyába tűrték be (25. kép). Hónaljába varrt *pálhával* és a gallér beillesztéséhez szükséges betoldással, *pitykekkel* (*ciköl*) készült, a vállába pedig — minthogy főleg ve-

23. Régi férfing eleje és háta

24. Régi férfing szerkezete

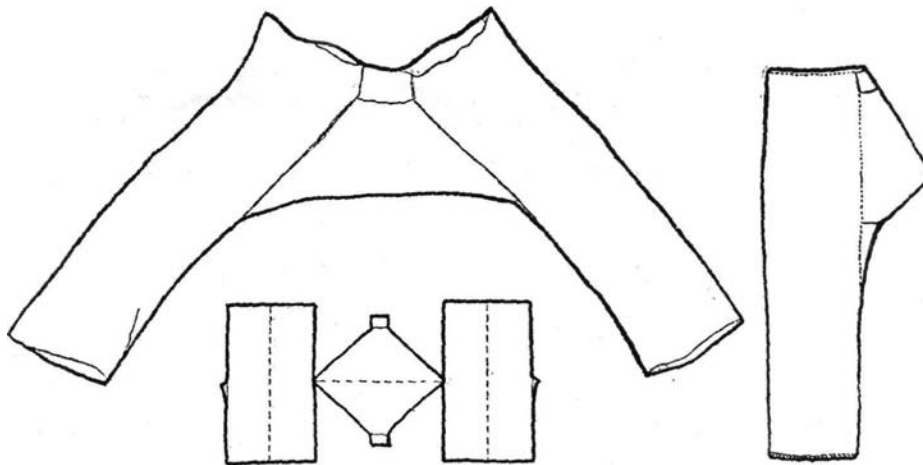
25. Újabb férfiing

gyített vászomból varrták — erősítésnek *vállbélést* varrtak. A nyak- és ujjgallért eleinte *sírtett kötőcskével*, majd a századforduló után gombbal zárták. Díszítésére a mellrészt nagy lapos ráncokba szedték. A vőlegény ingén ezeket a hajtásokat még hosszúkás és kocka alakú kivágásokkal is díszítették. A kászoni románok körében ez a ráncolt ing az első világháború után terjedt el. Addig általában kieresztett ingben jártak. Mint említettük, a régi típusú, kieresztett ing elmaradását meggyorsította az a körülmény is, hogy a katonaságnál az első világháború éveiben már nem viselheték, hanem föl kellett cserélniük a „katonaszabású” inggel. Az új típusú ingre való áttérés az ing szabása szempontjából fokozatosan történt: a régi ing szabása egyelőre megmaradt, vagyis eresztéssel és ráncolás nélkül, lobogós ujjal készült, de már kihajtott gallért varrtak rá, és a mellét díszítették (63. kép). Majd az első világháború után teljesen felhagytak a régi formával.

Az utolsó évtizedekben terjedtek el az ugyancsak a városi ingek mintájára készített *plátkás ingek*, amelyek hátát és elejét külön vállrész *plátka* (rom. *platcă*) fogta össze. Néhány évtizede a szövethézetből vásárolt készingeket használják.

A férfi ingét a menyasszony varratja, s viszi magával a házaságba. Általában 6 vegyített vászon, 6 házigyolcs és 2 sifonvászon inget kap az új házas.

Az inghez az első világháborúig a férfiak hárász *nyakravalót* kötöttek. Ez a mai kötött sálakhoz hasonló tarka szőttes gyári készítmény volt, melyet a leány vett a legénynek. Udvarhelyszéken a nők kendőjéhez hasonló *nyakravalókat* is hordtak. A vőlegény nyakába virágmintás rojtos *selyem nyakravalót* kötött, melyet, a vásárban vott. Ezt csak fiatal házas korában hordta, s a házaságkötés után egy-két évvel el is hagyta.

26. Lábravaló (*gagya*), oldalról és szerkezete

Ma már nem viselik. Néhány éve a kötött sál jött divatba. Az inget általában nyakravaló nélkül hordják.

Az alsóruha másik darabja a *gagya* vagy *lábravaló* (26. kép). A vászon minősége szerint volt munkanapi és ünnepi. Mindkettőnek szabása egyforma: a szárak felső felébe a négyzet alakú *fenék-részt* tolták be, a combbőséghez pedig *oldaleresztéket* varrtak a szárak belső felébe. Ugyancsak ereszttel pótolták a derékbőséghez szükséges szélességet is, melyet a fenék felső része és a szárak közé elöl és hátul varrtak be. A gatyá eleje és hátulja ily módon teljesen egyforma volt, ezért elejét és hátát változtatva viselték. A gatyát szűkre szabták. Szárát alul *egyenes parámával*, vagyis ferde öltéssorral varrták le, hogy a vászon ne foszolja ki. Fent szegőt hajtottak, melyet egyszerű sima varrással, *tödzeléssel* öltöttek le. Felerősítése úgy történt, hogy rá *cigánybogot vetettek*, vagyis elöl összefogták, bogot csavartak belőle, és azt a derékba dugták. A hétköznapra készített szőszvászon lábravalókat használat előtt többször *megtörzsölik*, vagyis cseberbe rakják, megszapulják, hogy puhább legyen.

Újabban nem szegővel készítik, hanem 2—3 cm széles *gallérral* és *hasítékkal*, amelyet gombbal zárnak. Ezt a fajtát már a varróasszony varrja. Néhány éve a helyi szövetkezetekből is vásárolnak kész lábravalókat. A lábravaló is a menyasszony hozományának darabjai közé tartozik, s belőle 6—7 darabot visz magával házasságába.

F e l s ő r u h a

A férfi felsőruha anyaga: bőr, posztó és szövet. Bőrből készültek a bundafélék, posztóból a kabátfélék és szövetből a városi mintára szabott vékonyabb ruhadarabok. A férfi felsőruha egyes darabjai már a múlt században is a falusi kismesterek műhelyéből kerültek ki, akik a ruhadarabok előállításában sokáig a hagyományos formák szintjén maradtak, s ezzel őrizték meg és örökítették át. Az újítást az új anyagok megjelenése

és a városban tanult kismesterek által meghonosított újabb formák idézték elő. Meggyorsította az újítás ütemét a századforduló táján a fokozódó városba járás és ezzel együtt a városi divat térhódítása.

Bundafélék. A múlt századi férfi bundaféléknek három fajtáját különböztetjük meg: a *nagybundát*, a *mejjes bundát* és a *lájbi- vagy derekbundát*.

A bokáig érő nagybundát a tehetősek és a fuvarosok viselték. A gazdáké hímes, a fuvarosoké díszítetlen volt. A pásztorok nagybundája a *suba* vagy *guba*. Ez körgallérhoz hasonlított, tehát nem volt ujja. Ma már csak a pásztorbundát viselik, a másik kettő pótlására posztókabátok és a *festett bundák* szolgálnak (27. kép).

A melles bunda derékig érő, ujjatlan ruhadarab volt; Kászonban oldalt gombolós fajtáját viselték. A mellén és oldalán színes hárással kivarrt virágdíszek ékesítették. Ez a bunda is a századforduló táján tűnt el a férfiak ruhatárából, s helyét a posztómellény foglalta el.

A lájbibunda, mint neve is mutatja, a székely posztó lájbi és bunda keveredéséből keletkezett, s átmenetet képez a posztó ruhadarabokhoz.

27. Festett bunda, háta, szabása

Elölgombolós, eleinte ujjnélküli ruhadarab volt. A gyári posztó feltűnésével sötétkék, fekete, szederjes vagy kávészínű földű zöld és kék kockás *brassai posztó* ujjat varrtak neki. Ellentétben más székely vidékek és a nők bundáival, a kászoni férfibundákon csak kevés dísz volt: a hátát egyáltalán nem díszítették, hanem csak az elejét és a hónalj alatti részét. A díszítésnek két módját alkalmazták: a hímzéses és rátétes irhadísz. Az összevarrásokat és a szegélyt különböző csipkeszerű irhával fedték be, a mellrész szabadon maradt területeire és az irhaborításra zöld, piros és kék színű *sulyokvirágdísz* hímeztek. Belőlük egy darab sem maradt ránk, 64. képünkön udvarhelyszéki bundát mutatunk be.

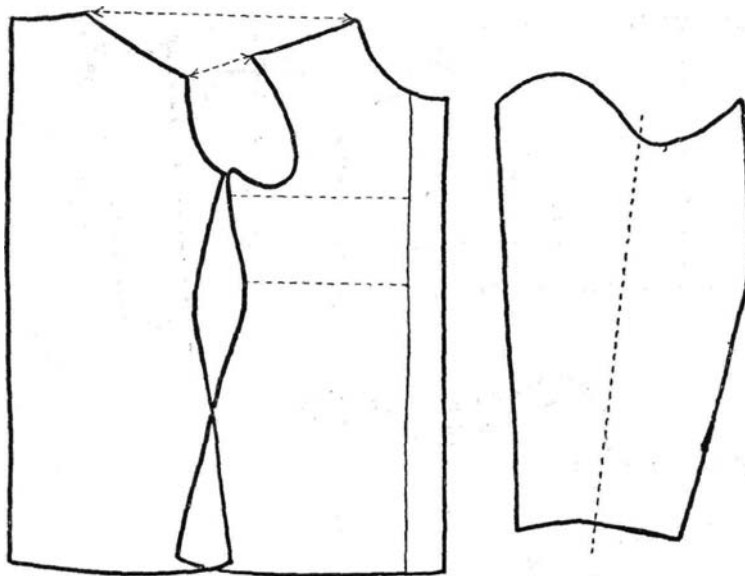
A szabómesterek által készített posztókabátok megjelenésével a bundaféléket is ezek mintájára kezdték szabni. Újfaluban már a 20-as, Nagykásztonban, Impéren és Jakabfalván pedig a 40-es években előlgombolós, prémgalléros, combközépig érő barna festett bundák terjedtek el. Festésüket a szücsök gyári festékekkel vagy zöld dióhéjból, a „dió nadrágjaból“, vagy almafagombából házilag készített festékekkel végezték. Díszítésükhöz *bőrfonást* használtak (27. kép).

A posztó ruhadarabok elszaporodásával a bundafélék már a múlt század vége felé elvesztették önálló felsőruha jellegüket, mert ettől kezdve a posztó felsőruhák alatt viselték.

Posztó ruhafélék. A bundafélék mellett a férfiak munka- és ünnepnapon ruházatában fontos szerepet játszottak a különböző posztó ruhadarabok: a *cedele*, a *posztóujjas* és *posztólájbí*. A hozzájuk való posztót a múlt században házilag szőtték, fekete vagy szürke rackagyapjából. A posztó színe és a ruhadarab díszítése társadalmi helyzetre utalt: a szabad székely szürke, a jobbágy, zsellér fehér posztóból készült felsőruhát viselt. A szabad székelyé több rend, a jobbágyé egy rend zsinóros volt, vagy díszítetlenül maradt. A posztóujjas szegőjének díszé vidékenként is különbözött, és valószínűleg a határőrségi ezredbeosztás emlékét őrizte meg (Szádeczky, *i. m.* 597.). A csíkiak zekéjének hajtóka- és zsinórdíszé színére nézve Orbán Balázs tájékoztat: „A csíkiak szokmánya annyiban tér el a más vidékek ily öltözetétől, hogy annak gyapjú szövetét feketére festik, felálló gallérát pedig olyan veres posztóval borítják, minő volt a határőri ezredek egyenruhájának hajtókája; sőt a nyakzsinór is, mi a panyókára hordott szokmányt tartja, rendszerint az ezen egyenruhákra emlékeztető fekete-sárga zsinór“ (*i. m.* II, 28.).

Az otthon viselt múlt századi posztó felső ruhadarabokat többnyire a székely asszony varrta meg, csak a gyári posztó megjelenésével, a századforduló táján került át ez a munka a kismesterek kezébe. Ez viszont elterjedésüket gyorsította meg. A posztó ruhadarabok a bundafélék helyét foglalták el, s a század elejére azokat csaknem teljesen kiszorították a férfiak öltözetéből.

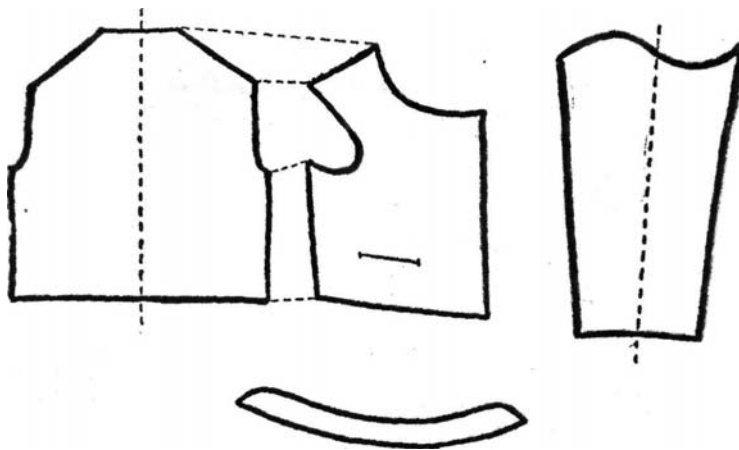
A kászoni posztó felsőruhák egyik legrégebbi, a délkelet-európai népek öltözetében is általánosan megtalálható fajtája a *cedele* (Kászton), *zeke* (Udvarhely), *bámbán* (Csík- és Háromszék, 65. kép). A múlt századi *cedere* hosszú, lábszárközépig érő felsőkabát volt. A székelység körében két-

28. Régi cedele szabása

féle szabással készült: vagy egy darab posztóból szabták ki az egészet, vagy pedig toldott aljjal varrták. Az előbbi típushoz tartozott a kászoniak, a csíkiak és a háromszékiek, az utóbbihoz az udvarhelyszékiek és a dobolyi románok posztókabátja (65., 28. kép).

A kászoni cedele elejébe egy-egy lefele szélesedő posztósávot toldtak. Ezért elejét egymásra lehetett csapni. A toldott kabátok alját vagy ráncolással, vagy betoldásokkal (*aszallal*) bővítették, s ezért *szárnyas cedelének* is nevezték (Doboly). A cedele mellévarrott ujjal, vagyis a vállal egybeszabva, gallér nélkül készült. Díszítéséhez egyszerű fekete zsinórt, Udvarhelyen és Háromszéken sötétkék vagy zöld posztószegőt használtak. A cedelének ez a fajtája a 90-es évekig divatozott. Ettől kezdve, a már említett okok következtében, a cedelének egy másik, rövidebb, díszesebb fajtája terjedt el. Ez már nem házilag készült, hanem a falusi szabómesterek keze munkája volt. Szabása is már a városi kabátokhoz igazodott: háta és eleje nem egy darabból állt. Oldalába betoldás, nyak-kivágásába 3—4 cm magas felálló gallér került. Ezt már hozzávarrott ujjal — vagyis az ujját külön darabból — szabták. Díszítésében is gazdagodott: a gazdák a gombolyag zsinór mellé az ünnepi cedelére lapos, fekete selyem zsinórdíszet varrattak, vagyis *két rend zsinóros* lett. A zsinórból a szabómester a gallér alá, a gombok mellé, hátul a hasíték fölé vitézkötésszerű formát adott. A cedelét télen hétköznapi és ünnepnap viselték. Hétköznapi és nagy hidegben felöltötték, és derekukon *övedzővel*, lószőrből font *pórásszal* (madzag) kötötték át. Melegebb napokon és ünnepnap a cedelét csak vállukra vetették, s a nyakukon kötötték össze.

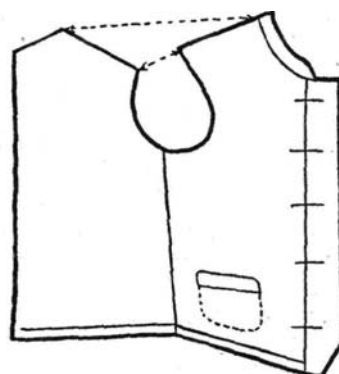
29. Az ujjas szabásmintája

30. Galléros lájbi

A cedelét a 20-as években a városi mintára szabott, combközépig érő télikabátok szorították ki a használatból (66. kép). Elmaradásának oka volt az is, hogy a zsinórozás nélkül készülő télikabátokat sokkal olcsóbban és kevesebb anyagból lehetett előállítani, de a városba járó fiatalság ízlésváltozása is divatjamúlt ruhadarabnak ítélte. „Felvetted az apád cedeléjét“, meg a „térgyig csizma, földig cedele“ gúnyos színezetű megszólalások gyorsan száműzték a fiatalság köréből a cedelét. Ez még a 30-as évekig az időseknél divatozott, majd pedig teljesen alkalmi ruhadarabbá vált: az éjjeliőr és az útra induló fuvaros vette föl.

A *posztóujjast* (Udvarhely-, Csík-, Háromszék) vagy *zekeujjast* (Háromszék) ma a házasemberek viselik (67. kép). Ergdetileg a derekbunda

31. A lájbi szabásmintája

mintájára szabott, ujjatlan háziszóttos kabátféle volt, amelyre a gyári posztó térhódításakor vékony, sötétkék brassai posztóból ujjat varrtak. Szabása általában a posztó szélességéhez igazodott, vagyis nem vágta ki szélességéből semmit (29. kép). Eleinte felálló, majd az utolsó évtizedekben kihajtott, ún. *Petőfi-gallérral* készítették. Díszítése a cedeléhez és a zekéhez hasonlóan vidékenként és társadalmi helyzet szerint különbözött; általában egy vagy két rend fekete selyemzsinórral szegték körül. A század elején zsinórozás még csak a huszárcsaládok ujjasaira járt. A jobbágy családok férfi tagjai zsinórozás nélküli ujjasban jártak.

A posztóujjasok helyébe a századforduló táján a falusi szabómesterek által háziszóttosból vagy gyári szövetből varrt kabátfélék léptek (68., 69. kép). Szabásuk általában a városi divatot követte, vagy a katonai egyenruha mintájára készültek (például az első világháború után a *huszárka*). A kabátfélék viselete csak az utolsó évtizedben vált általánossá.

A posztó ruhadaraboknak harmadik fajtája a nyáron és ünnepnap délután az ingen viselt *posztólájbi*. Ez főleg a legények és a fiatal házasok ruhatárában fordul elő. A mellényszerű lájbi a polgári ruhaviseletből került a kászoniak öltözetébe, és a börmelleseket volt hivatott pótolni; ugyanazt a szerepet is tölti be: általában felsőruha nélkül viselik. A nyakig begombolható legrégebb fajtája még a börmellény szabását őrizte meg. A kászoniak lájbija, ellentétben más székely vidékekével, ahol csíkos vagy élénk színű posztóból készült, mindig egyszínű fekete posztó. A szegényebbek háziszóttosból, a gazdák kék vagy fekete brassai posztóból készítették az ún. *galléros lájbijukat*. Jellegzetessége volt a kb. 2 cm magas álló gallér és kicsi hajtóka (30. kép). Bár begombolhatták, de mindig nyitva viselték. Díszítéséhez gombolyag zsinórt használtak, mellyel körbeszegték, és belőle a nyak alatti részen vitézkötést formáltak (70. kép). Egyszerűbb változata volt a *kicsi lájbi*; ezt gallér nélkül, kivágott *kerek nyakkal* szabták. Ennek és a 30-as évektől elterjedt *posztómellénynek* a szabása a városi Szövetmellényekéhez hasonló (31. kép).

A juhtartással és legeltetéssel kapcsolatban a románság öltözetéből kerülhetett át a kászoniak öltözetébe a nyájjal járó pásztor egyik fontos

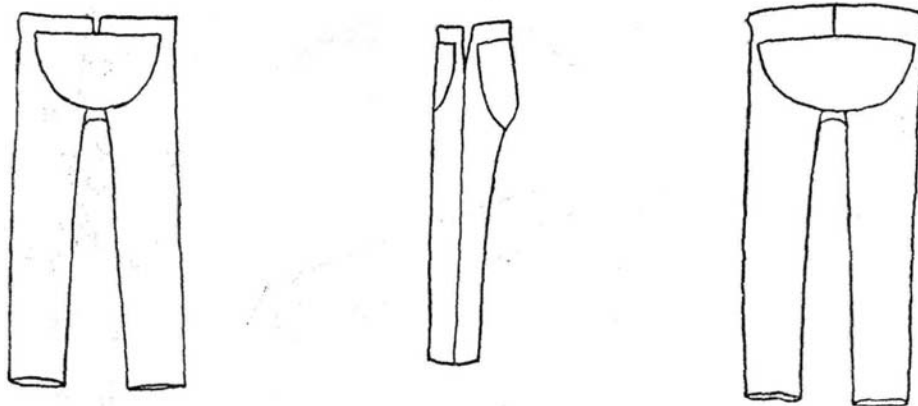
öltözetdarabja, a *gluga* (rom. *glugă*) vagy *bács-csuklya* (71. kép). Négy sing háziszöttes posztóból készült; két szélt varrtak össze, és így adták a ványolóba. Úgy szabták, hogy az egyik végén a külső sarkokat behajtották, és kb. 30—40 cm hosszúságban ék alakú eresztékeket toldva bele, összevarrták. Az így támadt zsákszerű részt tették a fejükre. Ez védte viselőjét az esőtől, hótól. Hogy járáskor ne essék le, elöl vállmagasságban kendermadzagot varrtak a két szélére, és ezzel kötötték meg. Így viselték akkor is, amikor már *nem* esett és a fejrészt hátravetették. Díszítésére alsó felébe tenyérynyi széles szürke sávot szöttek, az alját ki-rojtozták, fejrészének szélét és az ereszték bevarrását fekete gyapjúfonallal *behányták*, kivarrták. Némelyik csuklyán villámcsapás ellen babonás hiedelemből az eresztékekre és a kötél oldalvarrása mellé varrt kereszt alakú díszítés látható. A csuklyát mindkét nem apraja és nagyja egyaránt viseli. Egy családban 3—4 csuklya is található.

Vászon és kötött ruhadarabok. A férfiak nagy melegben mezei munkára az első világháborúig a szöszvászonból varrt könnyű *friskót* vették fel. Egyszerű bebújós ruhadarab volt, melynek felső felén csak akkora nyílást hasítottak, hogy rajta a fej átférjen. Kis, 2 cm magas állógallérral készült, melyet kötővel kötöttek össze. Ujja szabadon végződött, s pálha nélkül varrták a derékhoz. Minden házban volt ilyen, mert az asszony készítette. Viselete a legények és a házasok körében általános volt. Helyébe a kötött ruhadarabok léptek. Ezek nem voltak annyira kényesek, és az alkonyatok hűvössége ellen is jobban védték viselőjüket.

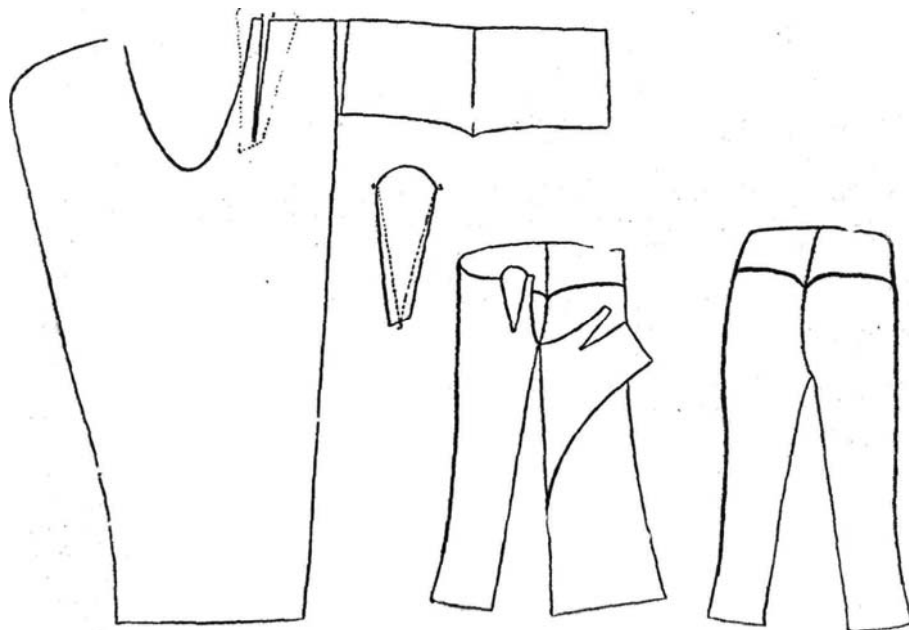
A férfiöltözetben a kötött ruhadarabok az utolsó évtizedekben váltak általánossá. Ma már a munkanapi öltözet szinte nélkülözhetetlen darabjai. Szürke gyapjúfonalból kötik. Gombolós, ujjas formáját *zserszének*, bebújós, ujjatlan formáját *puluvernek* nevezik.

Nadrágfélék. Lábra húzott felső ruhadarab a *harisnya és a pricsces nadrág*. Az első a múlt században, a második az első világháború óta általános.

A harisnya legrégebbi formája valószínűleg a ma már csak a moldovai csángóság körében megtalálható harisnyatípus volt, amely fenékrész nélkül készült, s csak két feltűzhető posztó lábszárvédőből állt (Nagy, *i.m.* 481.). Ebből fejlődött ki az a típus, melynek szárait már elöl is, hátul is félkör alakú *beeresztés*, betoldás fogja össze. Ezt csak a lábak közti részen varrják össze a száakkal, fent a korcba húzott szíjjal kötik fel. Szára még nem feszül a lábra, hanem fent és lent egyformán bő.⁹ Ezt a harisnyát a múlt században már csak a dobolyi románok viselték, a hozzáillő hosszú kieresztett inggel. A magyarság, megkülönböztettképpen a magától, ezt a harisnyát *romános harisnyának* nevezte (32. kép). A magyarság körében a határőri szervezet katonai ruházatának a határsára a XVIII. század folyamán a harisnyának egy szűkre szabott, lábra feszülő, elöl és hátul teljesen zárt formája alakult ki, amelyet általánosan *székely harisnyának* neveztek (33 kép). A harisnyának ezt a fajtáját —

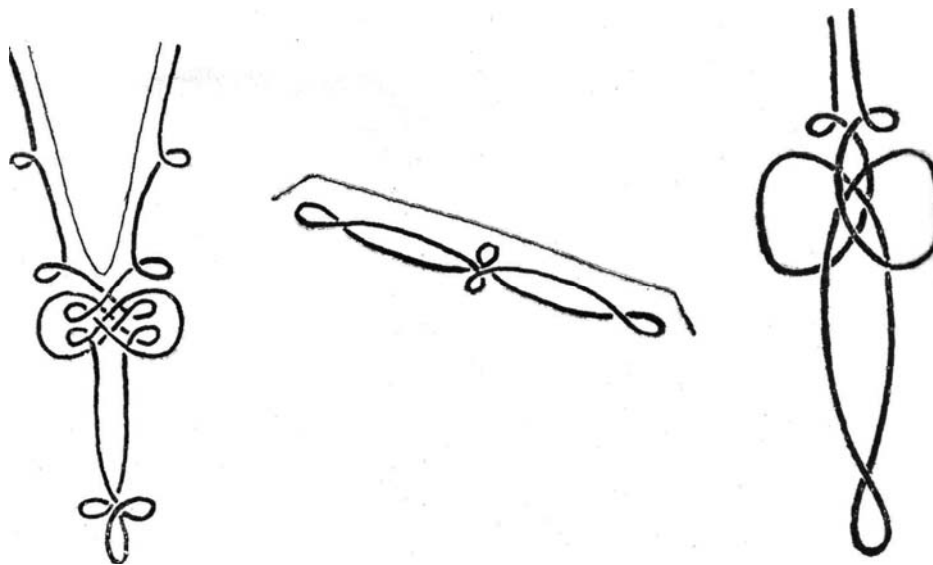

32. „Romános“ harisnya

33. Székely harisnya szabása

az előbbivel ellentétben — szabómester készítette, háziszöttes fehér posztóból. A fehér posztón kívül helyenként sötét (Csíkszentgyörgy) és fekete posztóból (Csíkmenaság) is készítettek harisnyát Szabása a székelységnél általában egységes. Részei: *szára, előfarcsuk, hátfarcsuk* (elő- és hátbetoldás), *elő, ellenző, korc, kengyel és talpaló* (33. kép).

34. Vitéztkötés-dísz a harisnyán és zseben

A harisnya legrégebbi fajtája zseb nélküli volt. Zsebbel csak akkor kezdték csináltatni, amikor a széles bőrvíviseletét és ezzel együtt a ki-eresztett hosszúinget elhagyták: tehát a múlt század közepe tájától. Díszítésére szolgált a lábszár külső oldalába, az oldalvarrásba fogott, vidékenként változó színű, általában a posztó felső ruhadarabok szegő színének megfelelő zsinór vagy posztóbetoldás (l. Malonyay, *i.m.* 36.). Ez hátul a hátsó farcsuk alsó felét, elől pedig az elő és az előfarcsuk szélét szegte be. A zseb alkalmazásával körülbelül egyidőben terjedt el a katonacsaládok fiataljai körében a harisnyának *vitéztkötéssel* való *kihányása*, díszítése (34. kép).

A zseb és a zsinórozás alkalmazása a társadalmi helyzettől függött, és vidékenként is különbözött. Csíkszéknek egyéb részein a lófők piros, a jobbágyok fekete zsinóros harisnyában jártak. A zseb és a vitéztkötés meghonosodásával pedig zsebes és vitéztkötéses harisnyát eleinte csak a lófők viselhettek (l. Imreh, *i.m.* 509.). Ez a rangjelzés valószínűleg még a katonáskodás korának emléke. Annak idején elsősorban a rangot viselő nemesi ivadékok egyenruháin volt zsinórdísz. Ennek a társadalmi helyzetből eredő megkülönböztetésnek emlékét még ma is őrzi a vidékenként más-más színű oldalbetoldás. Kászonban általában keskeny fekete. Udvarhelyszéken széles fekete, Felcsíkban és Gyergyóban piros, vagy fekete-piros-fekete, vagy fekete-zöld-fekete; Középcsíkban zöld-fehér-piros zsinórozás járta. Ma Felcsík kivételével, ahol a piros zsinórozás maradt meg, a székelység körében a posztóbetoldás mindenütt fekete. Ugyanilyen színű — ahol még viselik a harisnyát — a két zsebet díszítő vitéztkötés

is. A vitézkötést különösen a gazdák kedvelték, és 1940—45 között a szürke és fekete harisnyákon is megjelent. A költséges selyem gombolyag zsinór helyett a szegénység házilag font gyapjúzsinórt használ harisnyái díszítésére. A zsinór házi előállítását a kászoni asszonyok, leányok a gyimesi csángók közül a századfordulón ide kirajzott lesődi csángóktól tanulták el.

Harisnyát már az 5—6 éves gyermek is kapott, s haláláig mindegyik korcsoportnak állandó viselete volt; a halottat azonban nem ebben temették el. Ma a kászoni községek közül Nagykászonban láthatunk még a legtöbb harisnyát (72. kép). A többi székely vidéken a városba járás következtében s a világháború óta egyre jobban tért hódító bricsesz-nadrágok foglalták el helyét; legelőször a háromszékiek között maradt el, akik a 30-as évek óta a helyi szövet és a gyári posztó nadrágféléket hordják.

A harisnyát bocskorhoz, csizmához és bakancshoz egyaránt fölvtették. Ha bakancsot húztak, a harisnya szárát — a háromszékiek kivételével, akik a bakancsba betúrták — a bakancson kívül hagyták, és az aljára varrt hosszú posztócsíkkal, a *kengyellel* csavarták le (73. kép).

Az első világháború óta a harisnya mellett egyre nagyobb tért foglalt el a katonai Öltözet nadrágjának mintájára készült *priccses nadrág*. Ez a harisnyát fokozatosan az ünnepi öltözetbe utalta, sőt Újfaluban és Jakabfalván csaknem teljesen kiszorította (75. kép). Gyors elterjedését olcsóbb előállítása, kevésbé kényes, a harisnyánál kényelmesebb viselete idézte elő. Háziszöttes szürke, fekete és sötétbarna posztóból készítik egy- vagy *kétvarrásos* (egy- vagy kétoldalt összevarrt) formában. Az egyvarrásosak a falusi kismesterek, a kétvarrásosak a városi szabók munkái (74. kép). Hozzá csizmát és bakancsot vesznek. Ha csizmát húznak, szárát a csizmába fogják, bakancshoz pedig szárát a bakancsra gombolják.

Az iparoscsaládok férfitagjai közt megtaláljuk a férfinadrágok legújabb fajtáját is, a városi hosszúnadrágot, a *pantallót*. Gyári szövetből készül, de készen is veszik.

Lábbeli. A férfiak lábbeliviseletében is ugyanazokat a fejlődési fokozatokat állapíthatjuk meg, mint a nőiben. A múlt században hétköznap a bocskor, ünnepnap a csizma járta. A századfordulótól kezdve, de különösen az első világháború katonai lábbelijének az elterjedésével, a bocskor helyébe a bakancs lépett, amely fokozatosan általánosan viseltté vált, és a csizmát a tehetősebbek meg az ünnepi alkalmak lábbelijévé tette.

A bocskornak két fajtáját viselték: a cserzett bőrből és szőrös bőrből készültet. Mindkettőből házilag formálták ki a lábbelit (76. kép). Szőrös bocskorban többnyire a szegénység járt, mert előállítása semmibe sem került. Felerősítése marha-, ló- és kecskeszörből font zsinórral, a *pórással* történt, melyet házilag fontak össze két-három szálból. A városba járás megindulása után szíjat használtak helyette. Hogy a szíj, illetőleg a harisnyaposztó ne törje fel a lábszárat, az alsó lábszárra vászondarabot, *szártekerőt* csavartak. A bocskórhoz nyáron *ruhakapcát*, té-

len *posztókapcát*, egy 60X40 cm nagyságú rongydarabot tekertek a láb-fejre. A posztókapcához, hogy puhább legyen, ványolatlan posztót használtak.

A bocskort inkább mezei munkára: kaszálásra, kapálásra és erdei munkához vették föl. Udvarhelyszék egyes községeiben a századforduló körül a templomba és a táncba is bocskorral mentek (Haáz, *i.m.* 443.). Általános viseletének az első világháború vetett véget, mert a katonaságból hazatérő férfiak, különösen a legények, már otthon sem jártak bocskorban, hanem azt a katonaságnál megismert és használt bakancssal cserélték föl.

A főleg ünnepen viselt lábbelinek, a csizmának több fajtáját és vidékenként több változatát hordták. A kászoniak körében a múlt század 90-es éveitől a marhabőrből készült, oldalt varrott, lágú szárú egyenes csizmák terjedtek el, míg a háromszéki és Maros menti székelység inkább a ráncos szárú csizmát kedvelte. A szár szabása szerint *kerek csizmának* is nevezték, mert a csizma szárán semmiféle bevágás sem volt (77. kép). Szára térdig ért, sokszor még a térdet is fedte. Emlékét őrzi még az említett „tértyig csizma, földig cedele“ gúnyos szólásmondás, mellyel a divatja múlt ruhadarabok viselőjét illették. Ez a csizma magas sarokkal (8—9 cm) készült; rá kovácsolt patkót vertek. A kászoniaknak ezzel a csizmájával körülbelül egyidős az udvarhelyszékiek közt legtovább fennmaradt, főleg a fiatalság körében kedvelt rövid szárú, belső oldalán szíjjal fűződő *cepők* (*cüpök*) vagy *csizmabolond* (Haáz, *i.m.* 443.).

A múlt század végétől a városi csizmadiák készítményei nyomán a kemény szárú *töltött csizmák* terjedtek el, amelyeknek szárát bélelték és hátul varrták össze. Ezek már *magyar szárúak* voltak, vagyis fent a szárát szív alakú bevágással díszítették. Az előbbinél alacsonyabb sarokkal (4—5 cm) készült, a legények *négykáfos* (szeges) *patkót* verettek rá. A patkót többnyire maga a kovács verte föl vásár alkalmával, a csizmadiák sátra mellett. A káfos patkónak oldalt szárnya volt; ez nemcsak a sarkat és patkót erősítette, hanem tánc közben „kecegett“, ha Összeverték. Sarkantyút nem viseltek.

Az első világháború után tűnik fel a kászoni székelységnél a háromrészes (*fej, szár, rogyó*), borjúbőrből készült, hátul varrott kemény szárú *bokszcsizma* (78. kép). Ez is magyar szárú volt, de szára kb. három ujjal rövidebb az előbbinél. *Horgasszárúnak* is nevezték, mert lábra szabták, s a szár görbülete szerint jobb- és ballábas volt.

A cipőipar termékei a világháború után gyorsan tért hódítanak a kászoni lakosság körében is. A csizma mellett — akárcsak a női viseletben — a bakancs és egyéb száras cipők (*cúgos cipő*) és félcipők (*papucs*) terjednek el az ünnepi lábbelik közt, előbb a városba járók és az iparoscsaládok körében. Ma a bakancs az általános; szövetkezetekből vagy vásárokon szerzik be. Mezei munkához a bocskor helyett *bőrszandált*, gumi sportcipőt húznak. Mezítláb csak a gyerekek járnak.

A lábbelit régen zsíros szalonnabőrrel tisztították és fényesítették. Ez

együttal puhán is tartotta a csizma bőrét. A kemény szárú csizmákat *viksszal* és *degettel* kenték, ezért *degettes csizmának* is nevezték. A boksz-csizmák tisztításához kb. 40 éve cipőkrémet használnak.

ALKALMI ÖLTÖZETEK ES ÖLTÖZETDARABOK

Vannak a kászoni székely öltözetben — mint általában más öltözetben is — olyan ruhadarabok vagy éppen viseletek, amelyeket az élet bizonyos szakaszában, vagy bizonyos ünnepi alkalmakkor és bizonyos hétköznapi munkák végzésekor vesznek föl. Ezeknek a ruhadaraboknak az összeválogatása és időnkénti viselése alapján beszélhetünk alkalmi öltözetről és alkalmi ruhadarabokról is.

Alkalmi öltözetnek tekinthető a csecsemő öltözete is. Mikor a gyermek megszületik, *gyenge gyolcsba fogják*. A múlt században nem adtak rá semmit, hanem a gyolcsba fogott gyermeket még *pókaszűrbe* csavarták be. A pókaszűr egy 100x80 cm nagyságú gyapjúszőttes volt. A becsavarás úgy történt, hogy a pókaszűrt elterítették, s rá egy nagyobb (1X1 m), használt kendervászon darabot tettek. Erre került egy kisebb (70X70 cm) *lengetég* (puha) vászon, melyet *szegőre*, vagyis sarkára fogva helyeztek rá. A csecsemőt úgy fektették a pókaszűrre, hogy feje a pókaszűrön kívül essék. Pólyázáskor a sarkosan összehajtott vászondarabot a gyermek lába között felhajtották; az alatta levő vászonnak a két felső sarkát pedig a csecsemő vállán behajtották. Így a két karját is bekötötték. Ezután a pókaszűrt hajtották rá, és a *pókakötő*vel becsavarták. A pókakötő egy kb. 2 m hosszú, 5 cm széles, posztószélből vágott kötő volt. Pólyázáskor először a vállnál kezdték becsavarni, s így haladtak a lábak felé. Az alján a pókakötő végére varrt madzaggal kötötték körül.

A fiúgyermek fejére kötött *sapkácskát*, a leánykáéra fodros csep-szecsckét tesznek. Ha a házból kiviszik, a pókaszűrbe még szőttes vagy varrottas *gyermeklepedőcskét* csavarnak (79. kép).

Ha a gyermek már egy kicsit nagyobb lett, s ülni kezdett, *ingecsckét* kapott, s mikor elindult, a leányokra *ruhácskát* vagy *szöszköntöskét*, a fiúkra meg *szöszgagyacsckát* adtak. Lábára kötött *papucsckát* húztak. Mind-ezeket házilag készítették el. A századfordulótól a csecsemő öltözetében is a városi ruhadarabok (ingecske, nadrág, kötött holmik stb.) honosodtak meg.

A felnőttek körében az ünnepi alkalmak öltözetéhez tartozik a menyasszony és a vőlegény öltözete. A menyasszony haját kibontotta és leeresztette, s beléje 5—6 színes pántlikát kötött. A századforduló körül jött divatba a fehér viaszkoszorú, amelyet fehér gyapjúkendővel kötöttek be. Viselte a pártát is — így például az udvarhelyszéki Alsórákoson —, helyette sokszor homlokára gyöngyös bársonyszalagot kötött, „amelyről hátul az egész hát hosszában sűrűn egymás mellé varrt szalaghálózat csüngött le“ (Orbán, *i.m.* l. 210.). Öltözete lerakott szövet-

szoknyából, surcból, fehér fodros ingből, kordovánbőr *mátkacsizmából* állott. A 30-as évektől kezdve a viaszkoszorú helyett városi mintára *slájerben*, hosszú fehér fátyolban esküszik a menyasszony, és hozzá fehér esküvői egészruhát ölt, lábára pedig jegyajándékba kapott félcipőt húz.

A vőlegény lakodalmi öltözetének darabjai a bokrétás kalap, a sifonvászon ing, amelynek elejét lapos ráncolással és a ráncok különböző alakú kivágásával és levarrásával díszítették. Az ingre a külön erre az alkalomra csináltatott *vőlegénylájbi* került. Ez mindig finom gyári posztóból készült, és fémgombok, pitykék ékesítették. Fehér posztóharisnya és csizma egészítette ki öltözetét.

A halott öltözete egyik-másik ruhadarabjában különbözik az élőétől. A leányt és a legényt ünnepi ruhájában, ha jegyben járt, menyasszonyi, illetőleg vőlegényi ruhájában ravatalozzák fel. A halott leánynak a múlt században menyasszonyi koszorút tettek a fejére. A halott legényt a leányok mindig kibontott és leeresztett hajjal kísérték utolsó útjára. Az idős asszonyra fehér inget és fehér alsószoknyát adnak, lábára fehér *istirimfit* és papírcipőt, *batust* húznak. Csepesszel, vagy ha serdülő leánya, legényfia vagy unokája van, csepesz nélkül, sötét fejkendőben ravatalozzák fel. A halott férfit ünnepi alsóruhájában: ingben és lábravalóban temetik el; lábára kötött harisnyát húznak.

Nagy ünnepekkor (böjt, búcsú) a nők rokolya helyett szoknyát és sötét lékrit, sötét kendőt vesznek fel. A kendőt ilyenkor mindig az áll alatt kötik meg. A finomabb, kényesebb és drágább ruhadarabok, mint például a selyemkendők, csepeszek, kímélése szempontjából ezeket csak ünnepnap délelőtt viselik, délután helyettük kevésbé kényes darabokat hordanak. A férfiak öltözete ilyenkor ugyanolyan, mint más ünnepekkor.

Bizonyos munkafolyamatok elvégzésére a munkanapi öltözetben találunk olyan öltözetdarabokat, amelyeket csak időszakosan viselnek. Ilyen alkalmi ruhadarab a női öltözetben a nyáron, mezei munkához hordott szalmakalap, amely Kászonban a nők körében mindössze 20—25 éve divatozik. Formája az udvarhelyszékiel egyezik meg: széles karimájú, lapos tetejű (80. kép). Ezeket az udvarhelyszéki Béta, Dobó és Vágás községek kalapos kismestereitől vásárolják. Ugyancsak aratáskor viselik a lábszárat védő *aratógatyát*. Ezt elnyűtt kurtik ujjából vagy gatyaszárból készítik. Újabban gyapjúból is kötik.

*

A kászoni öltözet magán viseli mindazokat a jellegzetes vonásokat, melyek a székely népi öltözetre nézve sajátosak. A székely öltözetet ugyanis az anyag kiválasztásában, ruhadarabbá formálásában és díszítésében a többi magyar népi öltözethez viszonyítva elsősorban a célszerűség és a mértéktartás jellemzi. Öltözetén jóval kevesebb díszítést alkalmaz, az öltözetdarabok színösszeállítására is egyszerűbb, mint például a kalotaszegi vagy a torockói öltözeté.

A testi fehérnemű fehér, sohasem színes. Szín csak a felső ruhadarabok némelyikére (börmellény, szóttos rokolya, lájbi) és a házban talál-

ható szobabeli tárgyakra kerül. Testi fehérneműjét általában hímzéssel sem díszíti, legfeljebb csipkével, amelyet a női ing kezelőjén és nyakán láthatunk. Pedig hímzőművészete magas fokú, amint ezt egyéb használati tárgyain (lepedő, párnacsúp stb.) és szűcshímzésein is tapasztalhatjuk.

A szűcshímzés szempontjából elsősorban a marosszéki és udvarhelyszéki magyarság bőrmellényei tűnnek ki, a kászoni székelység már jóval egyszerűbb díszítésű és színösszeállítású formákat kedvel. A bundaféléken alkalmazott hímzés, mint a székely hímzés általában, sohasem zsúfolt, főleg stilizált virágmotívumokból áll. Jellemző színe a piros és a kék, külön-külön s néha együttesen.

A hímzéssel díszített ruhadarabok mellett a szőtt ruhadarabok érdemelnek népművészeti szempontból figyelmet. Ezek vagy egyszínűek (fehér, barna, szürke), mint például a vastag felsőruhának szőtt posztófélék, vagy több színűek, csíkosak, mint a nők szőtt szoknyái, régi kötényei és lájbijai. Ezeknek a színösszeállításában is általában a sötétebb színhatást kedvelik (sötétpiros, kávébarna, fekete, sötétkék), sohasem a hivalkodót, rikítót. A kászoni nő ebben a tekintetben is még egy fokkal szerényebb, különösen újabban: főleg a piros és a fekete színt alkalmazza öltözetén.

A szőtt ruhadarabokon rátétes díszítéseket találunk: zsinórozást és bőr-, posztó- meg bársony-applikációt. Zsinórozással díszítik a férfinadrágot, kabátot, a női szoknyát és a lájbit. A zsinórozás a múlt században még társadalmi jellegű díszítés, mert csak a katonáskodó székelyt illeti meg. Néhány évtizeddel ezelőtt is a gazdasági-társadalmi helyzet kifejezője: a szegényebbek egy rend, a tehetősebbek két rend zsinóros posztókabátban jártak. A zsinórozás a kismester munkája volt, aki a hajdani katonai egyenruha zsinórozásának mintájára hurkolt, úgynevezett vitézkötéses zsinórdísszel ékesítette a férfiak és nők öltözetének egyes darabjait.

A rátétes díszítés anyaga a színes posztó (piros, zöld, kék) és a fekete bársony. Posztórátéttel a férfiak felsőkabátját, bársony díszítéssel pedig a nők ujjatlan mellénykeit és szőtt szoknyáit ékesítették. Ez a díszítés sem volt hivalkodó, hanem mindig a viselő életkorától függően a viselt ruhadarab színéhez igazodott, de általában a sötétebb színhatás elérésére törekedett.

A székely öltözetet a ruhadarabok száma és az alkalmi öltözetdarabok változatossága tekintetében is az egyszerűség és gyakorlatiasság jellemzi. Nem akar többet mutatni, mint ami, mint amennyit számára környező természeti viszonyai, gazdasági helyzete, történeti sorsa és szorgalmas munkája megenged.

A KÁSZONI SZÉKELY NŐI ÖLTÖZET

Ünnepnapi öltözet

KORCSOPORTOK									
Öltözet Fejlődési szakaszok:	Serdülő leány			Fiatal asszony			Idős asszony		
	A múlt században	A második világháborúig	A második világháború után	A múlt században	A második világháborúig	A második világháború után	A múlt században	A második világháborúig	A második világháború után
Hajviselet és fejrevaló	Ua. mint hétköznap, szalaggal	leeresztett két ágba vagy koszorúba font haj	Ua. mint hétköznap, újabban egy ágba font haj	Ua. mint hétköznap	Ua. mint hétköznap	Ua. mint hétköznap	Ugyanolyan, mint hétköznap		
	tarka selyem, áll alatt kötött kendő	selyem és gyapjúkendő	kendő nélkül, Újfaluban kendő is	csepesz és tarka selyem-kendő	csepesz és kendő vagy külön-külön	Ua. mint előbb	csepesz kendővel	Ua. mint előbb	Ua. vagy csak kendő
Alsóruha	ráncolt, hímzett ingaljas ing, majd rövid csipkés fodros ing	rövid csipkés fodros ing	kombiné, újabban fodros ing	rövid csipkés gyolcsing	hosszú galléros gyolcsing	kombiné	hosszú ingaljas ing, majd rövid gallértalan gyolcsing	hosszú gallértalan gyolcsing	hosszú galléros vagy gallértalan gyolcsing
	ingalj majd pendely porcelán és fehér rokolya	Ua. mint előbb	Ua. mint előbb és bugyigó	Ua. mint előbb	Ua. mint előbb	Ua. mint előbb és bugyigó	Ugyanolyan, mint a másik korcsoporté		
Felsőruha	Ugyanaz, mint hétköznap csak finomabb kivételben jobb anyagból és díszesebben,						Ugyanolyan, mint a másik korcsoporté		
	és lájbi		és lájbi	lájbi az I. világ-háborúig					
	szoknya, rokolya	ugyanaz, mint hétköznap csak finomabb anyagból és díszesebben					Ugyanolyan, mint a másik korcsoporté		
	karinca, surc	ugyanaz, mint hétköznap csak díszesebben díszkötény					Ugyanolyan, mint a másik korcsoporté		
Lábbeli	csizma kapcával	száras cipő, fűzős fél-cipő, flór-harisnyával	pántos félcipő selyem-harisnyával	csizma kapcával	száras cipő, félcipő, flór-harisnyával	pántos félcipő, selyem-harisnyával	csizma kapcával	száras cipő, kötött flór-harisnyával	félcipő, flór-harisnyával

A KÁSZONI SZÉKELY NŐI ÖLTÖZET
Hétköznapi öltözet

<i>KORCSOPORTOK</i>									
<i>Öltözet</i> <i>Fejlődési szakaszok:</i>	<i>Serdülő leány</i>			<i>Fiatal asszony</i>			<i>Idős asszony</i>		
	<i>A múlt században</i>	<i>A második világháborúig</i>	<i>A második világháború után</i>	<i>A múlt században</i>	<i>A második világháborúig</i>	<i>A második világháború után</i>	<i>A múlt században</i>	<i>A második világháborúig</i>	<i>A második világháború után</i>
<i>Hajviselet és fejrevaló</i>	Leeresztett, egy ágba font haj	Két ágba font vagy koszorúba csavart haj	Koszorúba csavart, helyenként bodorított haj	Egy ágból csavart konty	Két ágból csavart koszorú	Két ágból csavart koszorú	Egy ágból csavart konty, kontyfával	fonatlan hajból csavart konty	fonatlan hajból csavart konty fésűvel
	áll alatt kötött szöttes kendő	hátul kötött karton kendő	csak Újfaluban hátul kötött karton kendő	csepesz v. kendő áll alatt kötve	hátra kötött kendő	hátra kötött kendő	csepesz vagy áll alatt kötött kendő	mint előbb	áll alatt kötött kendő
<i>Alsóruha</i>	ráncolt ingaljas ing, majd rövid (fodros) házi-vászon ing	hosszú galléros ing	kombiné melltartó	ráncolt ingaljas ing, majd rövid fodros ing	hosszú galléros ing	kombiné, lábji	ráncolt ingaljas, majd rövid pendelyes ing	hosszú gallértalan ing	mint előbb
	ingalj pendely	ingalj	bugyigó	ingalj, pendely	ingalj	bugyigó	összevarrt ingalj	ingalj pendely	ingalj és bugyigó
<i>Felsőruha</i>	bunda vagy kurti; nagykendő	lékri vagy blúz és szvetter, 1940-től bunda	blúz és köntös, bunda, kabát	bunda, kurti	lékri, szvetter, 1940-től bunda, kabát	blúz és szvetter, bunda, kabát	bunda vagy kurti	lékri és szvetter, szöttes kabát	mint előbb
	rokolya vagy szoknya	rokolya vagy szoknya	szoknya, köntös	rokolya vagy szoknya	rokolya vagy szoknya	szoknya vagy köntös	rokolya vagy szoknya	rokolya vagy szoknya	szoknya
	karinca, surc	karinca, surc	mejjes kötény	karinca, surc	karinca, surc	félkötény és mejjes kötény	karinca, surc	karinca, surc	félkötény
<i>Lábbeli</i>	bocskor, csizma kapcával	száras cipő kapcával, félcipő	félcipő, sportcipő, kötött harisnyával	bocskor, csizma kapcával	száras cipő kapcával	félcipő, papucs istirimflivel, bakancs kapcával	bocskor, csizma kapcával	száras cipő kapcával	félcipő, papucs kapcával

KÁSZONI SZÉKELY FÉRFIÖLTÖZET
Ünnepnap i öltözet

<i>KORCSOPORTOK</i>									
<i>Öltözet</i> <i>Fejlődési szakaszok:</i>	<i>Legény</i>			<i>Fiatal házas</i>			<i>Idős férfi</i>		
	<i>A múlt században</i>	<i>A második világháborúig</i>	<i>A második világháború után</i>	<i>A múlt században</i>	<i>A második világ-háborúig</i>	<i>A második világháború után</i>	<i>A múlt században</i>	<i>A második világháborúig</i>	<i>A második világháború után</i>
<i>Hajviselet és fejrevaló</i>	Ua. mint hétköznap	Ua. mint hétköznap	Ua. mint hétköznap	Ugyanolyan, mint hétköznap			Ugyanolyan, mint hétköznap		
	Ua. mint hétköznap, csak pávatollat vagy bokrétát tesznek	Ugyanolyan, mint hétköznap csak új kalapot és sapkát viselnek						Ugyanolyan, mint hétköznap	
<i>Alsóruha</i>	házi gyolcs, lobogós ing nyakravalóval és dészű-szijuval	gyolcs vagy sifon galléros és kéz-elős ing	galléros, kézelős, plátkás ing	Ugyanolyan, mint a legényeké, nyakravaló nélkül			Ugyanolyan, mint a legényeké és a fiatal házasoké, csak díszítés nélkül		
	gyolcs szűk gatyá	Ua. és lábravaló	vászon lábravaló	Ugyanolyan, mint a legényeké			szűk gatyá	szűk gatyá	
<i>Felsőruha</i>	nagybunda, cedele, posztóujjas, mejjes bunda, derekbunda	zsinóros cedele, posztókabát	posztókabát, bunda	Ugyanolyan, mint a legényeké			Ugyanolyan, mint a legényeké, csak kevésbé díszes		
	zsinóros posztólájbí	Ua. gyári posztó ujjal	gyári szövetkabát	Ugyanolyan, mint a legényeké			Ugyanolyan, mint a legényeké		házi szűttes posztókabát
	harisnya	priccses nadrág	Ua. mint előbb	Ugyanolyan, mint a legényeké			harisnya		
mindez ugyanolyan, mint hétköznap, csak új és finomabb anyagból díszítéssel									
<i>Lábbeli</i>	bocskor, csizma ünnepi kapcával	csizma, bakancs, cúgos cipő Ua. mint előbb	bakancs, csizma kapcával, félcipő istirimfível	Ugyanolyan mint a legényeknél			bocskor, csizma kapcával	csizma	csizma, bocskor
							Ua. mint előbb		

KÁSZONI FÉRFIÖLTÖZET
Hétköznapi öltözet

KORCSOPORTOK									
Öltözet Fejlődési szakaszok:	Legény			Fiatal házas			Idős férfi		
	A múlt században	A második világháborúig	A második világháború után	A múlt században	A második világháborúig	A második világháború után	A múlt században	A második világháborúig	A második világháború után
Hajviselet és fejrevaló	rövid haj	elválasztott haj	mint előbb	rövid haj sűrített bajusz	elválasztott haj, nyírott bajusz	mint előbb	körhaj, sűrített bajusz	sörtehaj, sűrített bajusz	mint előbb
	posztó üstkalap, betűrt sapka	mint előbb	posztókalap, szalma- kalap, sportsapka	posztó üstkalap, betűrt sapka	mint előbb	mint előbb, szalma- kalap	posztó üstkalap, betűrt sapka	posztókalap, betűrt sapka	mint előbb
Alsóruha	házivászon kieresztett lobogós ing, hársz nyakravaló, dészűsziju. Majd galléros, kézelős ing	galléros, kézelős ing házivászonból vagy gyolcsból	galléros kézelős ing, piátkával; anyaga ua.	Ugyanolyan, mint a legényeké			Ugyanolyan, mint a legényeké		plátka nélkül
	házivászon szűk gatya	házi gyolcs szűk gatya, lábravaló	készen vett lábravaló	Ugyanolyan, mint a legényeké			Ugyanolyan, mint a legényeké szűk gatya		szűk gatya
Felsőruha	bunda, cedele, posztóujjas mejjes bunda, derekbunda	házi szőtt kabát	bunda, szőtt kabát	Ugyanolyan, mint a legényeké			nagybunda, cedele, posztóujjas	házi szőtt kabát	
	posztólájbí, friskó harisnya,	posztólájbí,	házi szőtt vagy készen vett kabát	Ugyanolyan, mint a legényeké			posztólájbí, friskó	mint előbb	házi szőtt kabát
	kotorka zseb nélkül	zsebes, zsinóros harisnya, priccses nadrág	priccses nadrág, pantalló nadrág	Ugyanolyan, mint a legényeké			Ugyanolyan, mint a legényeké		harisnya, priccses nadrág
Lábbeli	bocskor, lágy szárú csizma kapcával	töltött szárú csizma, bakancs kapcával	bakancs kapcával	Ugyanolyan, mint a legényeké			csizma bocskor ugyanaz, mint a legényeké		

AZ ADATKÖZLŐK NÉVSORA

<i>Kászonalítiz:</i>	Péter György, bunda- és harisnyaszabó Péter Györgyné
<i>Kászonzeltiz:</i>	Lakatos József, csizmadia Lakatos Andrásné, csepeszkészítő Lakatos András
<i>Kászonzimpér:</i>	Keresztes Emre, szabómester Bene Antal Bene Antalné Kondor Simon
<i>Doboly:</i>	Kozsók Mihály
<i>Kászonzakabfalva:</i>	Rácz Mihály özv. Vánca Andrásné
<i>Kászonzújfalu:</i>	Nagy János Bara Lajosné Nagy Regina

JEGYZETEK

¹ A kászoni székelység öltözetével eddig a néprajzi szakirodalomban senki sem foglalkozott. Még azok az összefoglaló munkák sem említik külön, amelyek a székelység népművészetével foglalkozva a székely öltözetéről írnak. Így Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*, 1868—1887. Udvarhelyszék: 75, 210; Csíkszék: 28, 148; Háromszék: 204; Marosszék: 9; Aranyosszék: 87. A csíkszéki népi öltözet legrészletesebb leírását a *Csikmegyei Füzetben* találjuk (1894, 854—856.), bár szerzője főleg Orbán Balázs adataira támaszkodik. Malonyay Dezső: *A magyar nép művészete*. II. Budapest 1909; A MN. I₍₁₎, 381—535.; Palotay Gertrúd: *A harisnya szabása Csík megyében*. NéprÉrt. 1937, 338—339.; Cs. Sebestyén Károly: *A székelyek bőrtüszője*. Ethn. 1944, 95.; Haáz Rezső: *Egy székely falu öltöze* (Lövete). *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára*. 1939, 438—451. E munkák — kivéve Haáz tanulmányát — általában a székely öltözet általános jellemzését tartalmazzák, és a népi öltözetet főleg leíró módon vizsgálják. Adataikat a fejlődés megállapítása és az összehasonlítás szempontjából használtuk fel.

² A műre Vámszer Géza volt szíves figyelmemet felhívni. Scheint kevésbé ismert könyvének a székely öltözetre vonatkozó részét kivonatossan fordításban közöljük. Tesszük ezt azért is, mert Kresz Mária viselettörténeti művében nem emlékezik meg róla.

A VIII. szakaszban Scheint rámutat arra, hogy a szomszédos népcsoportokkal való kapcsolat — akárcsak a nyelvben és az életmódban — az öltözetben is megmutatkozik, ennek ellenére a székelység öltöze leginkább más vidékek magyar öltözetével egyezik meg. Utal az öltözetben még fellelhető társadalmi különbségekre, amelyek végső sorban a katonáskodásra, illetőleg a határőrségi szervezetre vezethetők vissza: „Világos piros öltözet ékesítette a, lovas, aki bal vállára tigrisbőrt vetett, a gyalogos pedig piros, zöld és kék színű öltözetben járt“ (200.). Az öltözetéről így ír: „Az 1. Székely Gyalog Határőrezred egyenruhája sötétbarna, rövid rózsaszín hajtókájú és gallérú, sárga gombos kabátból, kék szövetű sárga zsinóros magyar nadrágból, rövid szárú csizmából (*kurze Halbstiefel*) állott. A 2. Gyalogezred egyenruhája csak annyiban különbözött ettől, hogy fehér gombok voltak a kabáton. Ez a székely ezred fekete csákót, sötétkék szövetű bundát, dolmányt és harisnyát (*Beinkleid*) viselt, Hétköznapi egyenruhája egyszerű: a gyalogos bő, térdig érő sötétbarna posztókabátot visel, ennek szegője rózsaszínű. A lovas azonban rövid, kék gallérú zubbonyban (*Spenser*) jár. Mindkettő fehér posztójú, fekete és sárga zsinó-

rozással díszített nadrágot hord. Az előkelő nemesek és polgárok öltözete a bécsi divat szerint igazodik. A nem katonáskodó közszekelyek ruhája színében és formájában székenként különbözik egymástól. A háromszékiek öltözete sötétkék, a gallér szegélye piros posztó. A maros- és udvarhelyszékieké szürke, a gallér szegélye pedig kék, a csikiaké sötétbarna, piros gallérszegővel. Természetes, hogy ezen belül még sok, tetszés szerinti eltérés állapítható meg. A hosszú, feszes, a derékra szíjjal erősített zsinóros magyar nadrágot a székelyek mindenütt viselik, míg — magától értetődően — a dolmányt és a magyar bundát is gyakran hordják. A kordován- vagy marhabőr csizma az általánosan viselt lábbeli, ezt sarkantyúval hordják. A nagyon szegények bocskorban (*Botskor*) járnak. Ez a lábbeli bőrből készült szandálféle, amelyet a rongyba csavart lábra szíjjakkal kötnek fel. A nyakon ritka szövésű fekete nyakravalót hordanak. Ingük nagyon rövid, mert alig ér derékon alul. A gallért és az ujj kezelőjét ráncolják. Csak az udvarhelyszéki Oláhfalú lakosainak van a románokéhoz hasonló bő ujjú hosszú inge, amelyik jóval a csípőn alul ér, és vastag piros bőrszíjat kötnek rá. Ebben hordják pénztárcájukat és egy szíjra erősített tokban a kést és villát. Eső és hideg ellen rövid fekete posztókabátot viselnek, ez térden alul ér, zekének hívják. Fejrevalójuk télen a prémsapka, nyáron a posztókalap.

Az előkelő székely asszonyok öltözetéből kiveszett a nemzeti jelleg, mert teljesen a bécsi divat szerint öltözködnek. A többiek ruhájának szabása nagyjából egyforma, csak anyagában különbözik a tehetőseké a szegényekétől, a nemeseké a köznéptől. Az ingüket elől ráncokba fogják. Ezekre színes fonállal virágokat és más díszítményeket varrnak. Ránca fogott elől az ing ujjja is. Derékig ér, és durvább anyagból készült hozzávarrt alsóínggel viselik. Az ingre rövid, kartonból vagy báránybőrből készített testhezálló mellényt vesznek föl. A mellett tehát erényesen eltakarja a nyakig érő ing és egy vászonból, muszlinból vagy selyemből készített nyakravaló. Az alsótestet posztóból vagy vászonból varrt, sűrűn ráncolt, bokáig érő szoknya fűdi, amely olyan hosszú, hogy a fekete vagy piros csizma alig látszik ki alóla. A kötény anyaga szintén muszlin, tafota vagy fekete gyapjú (*härm*). A városban nagykabátot viselnek. Ennek gallérját belülről pirossal bélelték. A nagykabátot mindegyik leány hozományként viszi magával házasságába.

A leányok hajukat csinosan egy fonatba fonják, és alul selyemszalagból kötött csokorral fogják össze. Ez a fonat jóval derékon alul ér. Az asszonyok főkötőt viselnek, amelyre durva fekete és ritkán szőtt flórkendőt, vagy pedig finom muszlinkendőt kötnek“ (200—202.).

³ Connert János *A székelyek alkotmányának története különösen a XVI. és XVII. században* (Székelyudvarhely 1907) című művében erre utalnak a következők: „Teljes fölszerelésükhöz (ti. a határőröknek) tartozott egy pár színes, többnyire vörös *bakancs* vagy *cepők* is. 1665-ben keservesen panaszkodnak a háromszékiek, hogy a bakancs oly drága lett, hogy felnőtt embernek 2. Ft. 50 dénárba kerül. A széki tisztviselők folyvást intik őket, hogy bocskorba ne járjanak. Kérelmezik hát, engednék meg a brassói tímároknak, kiknél vásárolni szoktak, hogy azok a bőrt festhessék. A lábbelijök a behívottaknak egyébaránt a későbbi időben is nyomorúságos volt. 1683-ban a fölkelési parancs különösen kiemeli, hogy mindenki jól összeszedje magát, tisztességesen öltözve, jó fegyverrel jelenjék meg és ne bocskorban, mint ezelőtt“ (233—234.). Egy 1797-ben kelt határozat pedig így szabályozza a sepsiszentgyörgyi gazdák béreoszolgáinak engedélyezett egyes öltözetdarabokat: (javadalmazása) „két rend ruházat, úgymint két kender ing, két szösz lábravaló, oly meghatározattal, hogy a két rendbéli ruházat mellé süvegre egy forint is adassék. A hosszú zeke csinálásában bécsúszott rendtelenség iránt határozatit, hogy egyenesen felállva, kezeit lebecsátván, ameddig ér a keze hosszúsága, akkora legyen a zekéje. Bőrbunda, kalap és effélék nem adatnak... a béres vagy paraszt ember befont vagy betekért haját, kordován csizmát, nadrágot viselni ne merészeljen. Ha viselné, büntetéssel sújtják...” (Közli: Dávid József: *A Székelyföld írásban és képen*. Budapest 1941, 281.)

⁴ Az előbbi, 1797-i rendelkezés a nők ruházatában ilyen megszorításokat ír elő: „Senki magassarkú csizmát ígérni és venni szolgálójának ne merészeljen. Akár szolgáló, akár maga házában lakó paraszt fehérmép semminémű selyem portékából való egyet-mást viselni elkobzás büntetése alatt ne merészeljen. Így: posztó köpenyeg

vagy hosszú posztó vagy matéria bundát is, kivéven a libériás cselédeket.“ (Dávid, *i.m.* 281.)

⁵ Ezt példázza a csíkszentmiklósi templom előtt történt eset is, amikor egy jobbágy származású legényt, aki nem rendjét megillető színű zsinórt viselt harisnyáján, megszegényítettek: „piros zsinórjához az ujját beakasztotta a törvényt tevő asszony, és a cinterem ajtajánál, az egész falu szeme láttára leszakította ezt“. (Idézi Imreh István: „*Szabad székelek*“ *Erdély hűbéri társadalmában*. Korunk, 1968, 509.)

⁶ Erre utalnak a következő sorok is: „Nemcsak kisebb városokban, hanem még a nagyobb községekben is a kisebb-nagyobb kereskedések tele vannak Ausztriából behozott kalap-, szabó-, szőcsipari cikkekkel, melyeket eddig helyi iparosok állítottak elő.“ (*Csikmegyei Füzetek*. Adatok Csík megye leírásához és történetéhez. Szerk. Vitos Mózes. 1894, 755.)

⁷ A bevezető rész megjelent az *Ethn.* LXIX (1958), 623—627. Ugyanitt található Scheint leírásának teljes német nyelvű szövege is. A kászoni románok öltözetére vonatkozó adatokat a szerző adatain kívül Nicolae Dunăre akkori akadémiai főkutatónak a dobolyi románság öltözetével foglalkozó helyszíni gyűjtése szolgáltatja. Anyagának rendelkezésünkre bocsátásáért ezúton mondunk köszönetet. A rajzokat és akvarelleket Halay Hajnal és Ana Gaia, a kolozsvári képzőművészeti főiskola egykori hallgatói voltak szívesek elkészíteni. A fényképek közül a 37, 39, 40, 56. számú a Faragó József, a többi a szerző felvétele.

⁸ Timlich—Bikessy: *A magyar- és horvátországi nemzeti öltözetek*. Bécs 1816, 71. tábla. Apor, *i.m.* 343.

⁹ Erre a formára utal a J. D. Hörling kiadásában 1792-ben Bécsben megjelent *Über den National-Charakter der in Siebenbürgen befindlichen Nationen* című mű, amelynek névtelen szerzője így jellemzi a korabeli, Csíkban és Gyergyóban viselt harisnyát: „Die ganz Armen tragen in den Gebürgen von Cschik und Gyergyo statt der Fest am Leibe liegenden Hosen nur eine Gattung Unterkleider, die vom Nabel bis an die Knöchel reichen, unten so weit wie oben sind, und über die Stiefel oder Botskor herabhängen“ (49.). Idézi Sebestyén K. *i.m.* 95.